

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:

**«Особливості реалізації культурної дипломатії України під час
російсько-української війни»**

Виконала студентка 2 курсу,
групи ЗММв-2 спеціальності
291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини»

Бобровська Катерина Юріївна

Керівник – к.і.н., ст.в. Матвійчук Наталія Володимирівна

Рецензент – _____

Робота допущена до захисту

(протокол № _____ засідання кафедри міжнародних відносин від
_____20__року

Завідувач кафедри міжнародних відносин:

_____ (прізвище ім'я й по батькові)

м. Острог – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП

.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ	

.....	9
1.1. Концепція «м'якої сили» як теоретична основа культурної дипломатії.....	9
1.2. Поняття та сутність культурної дипломатії.....	25

РОЗДІЛ ІІ. ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

.....	36
2.1. Інституційна структура та ключові актори культурної дипломатії під час війни. Роль державних установ.....	36
2.2. Роль Українського інституту у формуванні міжнародного іміджу України.....	44

РОЗДІЛ ІІІ. КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

.....	54
3.1. Культурна дипломатія України як складова національної безпеки.....	54
3.2. Інформаційний вимір культурної дипломатії: боротьба з російською пропагандою через культуру.....	60
3.3. Збереження та протидія руйнації культурної спадщини України в умовах війни.....	67

ВИСНОВКИ

.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА	

ЛІТЕРАТУРИ.....

....88 2

ВСТУП

У сучасних міжнародних відносинах культурна дипломатія дедалі частіше розглядається як самостійний інструмент зовнішньої політики, здатний формувати позитивний міжнародний імідж держави, зміцнювати її суб'єктність і впливати на світовий порядок денний. Водночас протягом тривалого часу культурна дипломатія не сприймалася всерйоз, оскільки її вважали лише допоміжним компонентом публічної дипломатії. Проте російсько-українська війна докорінно змінила ці уявлення, надавши культурній дипломатії нового значення.

Сутність наукової проблеми полягає у необхідності визначення особливостей культурної дипломатії України в умовах війни, коли культура перестає бути суто гуманітарною сферою і стає дієвим інструментом інформаційного опору, стратегічних комунікацій і державної політики. Інституціоналізація культурної дипломатії, поява нових організацій, проєктів і громадських ініціатив засвідчують, що вона перетворюється на окремий напрям зовнішньої політики, тісно пов'язаний із національною безпекою. Культура в цьому контексті стає не лише способом самовираження нації, а й засобом протидії пропаганді, зміцнення міжнародної підтримки та збереження ідентичності.

Необхідність дослідження культурної дипломатії саме в умовах війни зумовлена тим, що її функції, інструменти та зміст зазнають суттєвих змін. Якщо у мирний час культурна дипломатія була спрямована передусім на розвиток міжкультурного діалогу, обмін і взаєморозуміння, то в умовах війни вона виконує додаткові завдання, такі як інформування світової спільноти, протидію дезінформації, мобілізацію суспільства та підтримку внутрішньої єдності. Культура стає важливою частиною державного спротиву, адже через мистецтво, освіту, медіа та комунікацію Україна доносить правду про війну і водночас утверджує власну суб'єктність на міжнародній арені.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що культурна дипломатія України сьогодні перебуває у фазі переосмислення та стрімкого

розвитку. Як і фази війни, вона змінюється, реагуючи на нові виклики, інформаційні, політичні та ціннісні. У сучасному глобальному середовищі, де культура часто використовується як інструмент впливу або маніпуляції, саме культурна дипломатія стає засобом правди, діалогу та протидії пропаганді. Дослідження цього процесу має велике значення не лише для розуміння культурної політики України, а й для усвідомлення того, яким чином культура може впливати на хід війни та міжнародну підтримку держави.

Стан наукової розробки проблеми свідчить, що тема культурної дипломатії активно розвивається в українському науковому дискурсі, особливо після 2014 року. Існує значна кількість публікацій, присвячених ролі культури у формуванні міжнародного іміджу України, особливо зросла їх кількість в період після повномасштабного вторгнення. Серед них збірка інтерв'ю українських письменників «Dialogues on War» від ПЕН Україна, Звіт проєкту «Культурний сектор України в умовах війни» від Goethe Institute, а також звіти Українського Інституту та Стратегія публічної дипломатії МЗС України. Водночас питання особливостей культурної дипломатії під час війни, її трансформації та впливу на безпекову сферу досі залишаються недостатньо дослідженими. Попри появу стратегічних документів Українського інституту та Міністерства закордонних справ, ця тема потребує комплексного, міждисциплінарного аналізу з урахуванням політичного, культурного й інформаційного контекстів.

Мета дослідження полягає у виявленні та характеристиці особливостей культурної дипломатії України під час російсько-української війни, визначенні її ролі у формуванні міжнародного іміджу, забезпеченні інформаційної безпеки та зміцненні національної стійкості.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

1. Визначити концепцію «м'якої сили» як теоретичну основу культурної дипломатії

2. Проаналізувати поняття та сутність культурної дипломатії 3.

Дослідити культурну дипломатію України в умовах російсько-української війни

4. Розглянути інституційну структуру та ключових акторів культурної дипломатії під час війни та роль державних установ 5. Визначити роль Українського інституту у формуванні міжнародного іміджу України

6. Означити культурну дипломатію України як складову національної безпеки

7. Дослідити інформаційний вимір культурної дипломатії, зокрема боротьби з російською пропагандою через культуру

8. Окреслити особливості збереження та протидії руйнації культурної спадщини України в умовах війни.

Об'єктом дослідження є культурна дипломатія як інструмент реалізації зовнішньої політики держави. *Предметом* дослідження є особливості функціонування культурної дипломатії України під час російсько-української війни.

Теоретико-методологічну основу становлять концепції м'якої сили (Дж. Най), публічної та культурної дипломатії (Н. Калл, М. Каммінгс, Дж. Браун), а також праці сучасних українських і зарубіжних дослідників у сфері міжнародних комунікацій, культурної політики та національної безпеки. Для досягнення мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Аналітичний і синтетичний, для узагальнення наукових підходів до визначення поняття «культурна дипломатія» та окреслення її ролі у системі міжнародних відносин:

- Історико-порівняльний – для аналізу еволюції термінів «м'яка сила» «культурна дипломатія» та порівняння досвіду України з практиками інших держав;
- структурно-функціональний – для розкриття інституційної побудови системи культурної дипломатії України;
- системний підхід – для виявлення взаємозв'язку між культурною дипломатією, зовнішньою політикою, інформаційною та національною

безпекою держави;

5

- контент-аналіз – для вивчення документів, офіційних стратегій та комунікаційних матеріалів Міністерства культури та інформаційної політики, Українського інституту та інших суб'єктів культурної дипломатії;

- порівняльно-аналітичний – для оцінки ефективності українських ініціатив у контексті міжнародних практик.

Застосування цих методів дало змогу обґрунтовано виявити ключові інституції, напрями та особливості реалізації культурної дипломатії України під час війни.

Хронологічні рамки охоплюють період з 2014 року до 2025 року, тобто від початку російської агресії проти України, що стала поштовхом до активізації культурної дипломатії як інструмента зовнішньої політики, до сучасного етапу, коли ця діяльність набула системного характеру в умовах повномасштабної війни.

Географічні рамки охоплюють територію України як держави, що реалізує культурну дипломатію, та зарубіжні країни, у яких здійснюються відповідні проєкти, насамперед держави Європейського Союзу, Північної Америки та інші партнери України на міжнародній арені.

Джерельну основу становлять:

1. Офіційні документи – нормативно-правові акти України (постанови Кабінету Міністрів, концепції, стратегії популяризації України у світі), міжнародні документи ЮНЕСКО, ЄС.

2. Матеріали інституцій – звіти, аналітичні довідки та комунікаційні матеріали Міністерства культури та інформаційної політики, Міністерства закордонних справ, Українського інституту, Українського культурного фонду, Українського інституту книги.

3. Аналітичні звіти та публікації дослідницьких центрів (НІСД, Brand Ukraine, UkraineWorld).

4. Електронні ресурси – сайти урядових та міжнародних організацій, культурних інституцій, публікації ЗМІ.

6

Сукупність джерел забезпечує комплексний підхід до вивчення проблеми та дозволяє всебічно розкрити мету дослідження.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для:

- вдосконалення державної політики у сфері культурної дипломатії та культурної безпеки;
- підготовки навчальних курсів із міжнародних відносин, культурної дипломатії та публічної політики;
- підвищення ефективності діяльності культурних інституцій України за кордоном.

Основні положення та результати дипломного дослідження були *апробовані* шляхом публікації наукових статей у виданнях. За темою роботи опубліковано дві наукові статті, у яких висвітлено ключові аспекти культурної дипломатії України та її значення в умовах сучасних міжнародних викликів. Публікація «Роль культурних інституцій у формуванні міжнародного іміджу України на прикладі діяльності Українського інституту» присвячена аналізу впливу українських культурних інституцій на формування позитивного образу України за кордоном. У статті розглянуто напрями діяльності Українського інституту, проаналізовано чинники, що визначають сприйняття держави на міжнародному рівні, та оцінено ефективність механізмів культурної дипломатії у зміцненні зовнішньополітичної підтримки України. Стаття «Культурна дипломатія України як складова національної безпеки» містить дослідження трансформації культурної дипломатії в умовах війни та її впливу на інформаційну безпеку, міжнародну комунікацію та мобілізацію зовнішньої підтримки. У роботі проаналізовано основні проблеми галузі, зокрема відсутність узгодженої державної стратегії,

слабку координацію між інституціями та недостатнє використання цифрових інструментів. На основі проведеного аналізу запропоновано

7

напрями подальшого розвитку культурної дипломатії як елемента системи національної безпеки.

Наукова новизна роботи полягає в осмисленні культурної дипломатії як чинника інформаційної безпеки та політичної стійкості держави в умовах збройного конфлікту. Зроблено спробу комплексно розглянути діяльність державних і недержавних суб'єктів культурної дипломатії України в умовах війни, визначити її ключові інструменти, напрями та проблеми реалізації. Культурна дипломатія України сьогодні є не просто складовою гуманітарної політики, вона стала потужним засобом формування міжнародної підтримки, зміцнення національної ідентичності та утвердження держави у глобальному просторі. Вона поєднує гуманітарний, інформаційний і політичний виміри, перетворюючись на один із ключових інструментів зовнішньої політики України у боротьбі за незалежність.

Кваліфікаційна *робота складається* зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його наукову новизну та практичну значущість. Перший розділ присвячено теоретико-методологічним основам культурної дипломатії, зокрема концепції «м'якої сили» та місцю культурної дипломатії в системі міжнародних відносин. Другий розділ аналізує інституційний вимір культурної дипломатії України під час війни, діяльність основних державних суб'єктів – МЗС, Міністерства культури та інформаційної політики, Українського інституту, Українського культурного фонду. Третій розділ розкриває роль культурної дипломатії як складової національної безпеки України, її інформаційний потенціал у протидії російській пропаганді. Значення культурної спадщини та протидія руйнації

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

1.1 Концепція «м'якої сили» як теоретична основа культурної дипломатії

Для визначення терміну «культурна дипломатія» та для окреслення теоретичних рамок, необхідно згадати термін, який є логічним початком самої концепції дипломатії. Мова йде про силу та політику, яка є протиположною жорсткій силі, яку використовували країни як пріоритетну. Йдеться про «м'яку силу» («Soft Power»). Термін вперше вжив американець Джозеф Най у своїй роботі «SOFT POWER The Means to Success in World Politics» [79]. Автор означив термін як «Здатність отримувати бажане за допомогою привабливості, а не примусу чи грошей. М'яка сила виникає з культури, політичних ідеалів та політики країни. Коли політика однієї країни сприймається як легітимна в очах інших, м'яка сила цієї країни посилюється» [79, р.10]. Джозеф Най вперше ввів у вжиток зовсім інший тип впливу, ставлячи його на один щабель із традиційною формою впливу.

Можна зробити висновок, що м'яка сила є невіддільним елементом демократичної політики, що ґрунтується на переконанні, а не примусі. Це здатність держави або лідера досягати бажаного результату шляхом привабливості, а не тиску чи фінансових стимулів. Такий вплив, як правило, пов'язаний із нематеріальними чинниками: культурною привабливістю, політичними цінностями, ефективними та справедливими інституціями, а також зовнішньою політикою, що сприймається як легітимна та морально виправдана [79, р. 10]. На думку Джозефа Ная, якщо держава або лідер уособлює цінності,

які викликають симпатію та бажання наслідувати, то її вплив на міжнародній арені стає менш витратним і більш ефективним. У цьому випадку інші держави або суспільства йдуть за лідером не через страх чи залежність, а через повагу, довіру та спільність ідеалів. Замість тиску, м'яка сила апелює до глибших емоцій і моральних уявлень, таких як почуття симпатії, взаємної поваги,

9

обов'язку чи солідарності. Вона діє через створення привабливого образу держави або її лідерів, формування позитивного ставлення до її культури, ідеалів і моделі розвитку. Таким чином, м'яка сила передбачає не лише інструментальний підхід до впливу, але й стратегічну комунікацію спільних цінностей, таких як справедливість, свобода, рівність чи мир [79, р. 21].

Аналізуючи роботу дослідника, одним із найважливіших висновків можна вважати, що «м'яка сила країни ґрунтується насамперед на трьох ресурсах: її культурі (там, де вона приваблива для інших), її політичних цінностях (коли вона дотримується їх вдома і за кордоном) та її зовнішній політиці (коли її вважають легітимною і такою, що має моральний авторитет)» [79, р. 25]. Зупиняючись на культурі як сукупність цінностей і практик, які створюють сенс для суспільства, та поділяючи культуру на два види прояву, високу та масову, він звузив цю сферу впливу до товарного споживання. Все ж, у другому розділі автор пише про різні сфери впливу через культуру такі як кіно, спорт, музика, наука, телебачення. «Політичні послання можуть також передаватися через поведінку спортивних команд чи зірок, або через численні образи, зображені в телебаченні чи в кінематографі. Зображення часто передають цінності сильніше, ніж слова, а Голлівуд є найбільшим у світі промоутером та експортером візуальних символів» [79, р. 56]. Хоч автор не прихильник того, що американські франшизи Макдональдсу впливають на демократичність інших країн, все ж він апелює більш на те, що американська культура приваблива і тим самим впливова. Як приклад, він навів сферу освіти, коли китайські студенти здобувають освіту в США на власні очі можуть побачити демократичний світ і більш критично дивитися на пропаганду Китаю.

Варто зауважити, що в сучасному розумінні культурної дипломатії культура розглядається значно ширше, ніж лише як споживчий продукт. Йдеться не лише про музику, кіно чи гастрономію, а й про цінності, історичну пам'ять, мову, освітні та мистецькі практики, які формують сприйняття країни за кордоном. Тобто культурна дипломатія виходить за межі «масової культури» і

10

охоплює як матеріальні, так і нематеріальні елементи, що сприяють побудові довіри та взаєморозуміння між суспільствами.

У наукових колах точиться дискусія щодо правильного тлумачення концепції «м'якої сили». Деякі аналітики схильні зводити її зміст до популярної культури, розглядаючи її лише як набір привабливих культурних продуктів, що здатні справляти певний ефект на закордонну аудиторію. Іншими словами, культурні ресурси помилково сприймаються як сама дія приваблення, хоча насправді вони не завжди автоматично забезпечують бажаний вплив. Прикладом такого звуженого підходу який згадав Джозеф Най, є позиція історика Найла Фергюсона [78], який визначає м'яку силу як «нетрадиційні сили, такі як культурні та комерційні товари», та зневажливо ставиться до цього явища лише через те, що воно є «м'яким» [79, р. 26].

За словами Ная, Фергюсон стверджує, що «...на практиці культурні продукти самі по собі не гарантують досягнення політичних цілей чи зміни міжнародної поведінки. Так, присутність напоїв Coca-Cola чи закладів McDonald's у певних країнах не обов'язково формує прихильність їхнього населення до США. Симпатія до піци та американських фільмів з боку північнокорейського лідера Кім Чен Іра ніяк не вплинула на його прагнення розвивати ядерну програму. Точно так само вишукані вина та сири не завжди забезпечують Франції додаткову дипломатичну підтримку, а популярність японських відеоігор «Покемон» не гарантує, що інші держави підтримуватимуть політичні інтереси Японії» [79, р. 26].

Однак це не означає, що популярна культура взагалі не є важливим

ресурсом м'якої сили. Її потенціал може бути значним, але результативність завжди залежить від контексту. Як і у випадку з іншими видами впливу, жоден ресурс не є універсальним. Танки не мають вирішальної переваги у болотистій місцевості чи джунглях, а запаси вугілля та сталі не перетворюються на стратегічну перевагу без розвиненої промисловості. Історичні приклади також демонструють цю залежність, серби, які харчувалися у мережі McDonald's, при цьому підтримували політику Мілошевича; у Руанді під час геноциду

11

траплялися випадки, коли злочини вчиняли люди, вдягнені у футболки з американськими логотипами.

На думку Ная «Вплив культурних продуктів інколи виявляється більш відчутним, ніж прямі дипломатичні меседжі» [79, р. 28]. Це твердження підкреслює ключову особливість культурної дипломатії, а саме її здатність діяти опосередковано, але глибше й довго триваліше, ніж офіційні політичні чи дипломатичні заяви. Культурні продукти: книги, фільми, музика, мистецькі виставки, серіали не лише інформують іноземну аудиторію про країну, але й створюють емоційний зв'язок, який важче піддається критиці або політичним упередженням. У той час як дипломатичні меседжі часто сприймаються як частина нав'язування чи офіційної позиції держави, культурний контент має здатність формувати симпатії, інтерес і навіть змінювати сприйняття країни на рівні підсвідомих асоціацій. Саме тому культурна дипломатія нерідко досягає більш стійкого ефекту, створюючи передумови для подальшого політичного діалогу або економічної співпраці. Як висновок, м'яка сила зосереджується на переконанні нематеріальному, тобто не завдяки погрозам, зброєю чи грошима, а завдяки цінностям та культурі. Таким чином, зв'язок між акторами сильніший, адже базується не на страху, а на вподобаннях та переконаннях. Також цей зв'язок має більше шансів стати довготривалішим, адже базується на взаємодовірі та спільних цінностях. М'яка сила на відміну від жорсткої не потребує інвестицій в зброю чи економіку, достатньо сформулювати міжнародні правила, які відповідають інтересам і цінностям країни і таким чином, її дії,

швидше за все, будуть виглядати легітимними в очах інших.

Деякі критики концепції «м'якої сили» заперечують її значущість, виходячи з традиційного розуміння влади як здатності наказувати, примушувати або безпосередньо контролювати поведінку інших. На їхню думку, явища, що пов'язані з привабленням, наслідуванням чи добровільним прийняттям певних норм і цінностей, не слід розглядати як прояви влади, а лише як побічні результати міжкультурної взаємодії. Така позиція значною мірою ґрунтується на класичних уявленнях про міжнародні відносини, коли провідними засобами

12
впливу залишалися військова сила та економічний тиск [79, р. 30]. Однак, як наголошує Джозеф Най, подібна критика не враховує багатовимірності сучасного розуміння влади та її залежності від сприйняття. Вплив, що виникає завдяки привабливості, може бути не менш ефективним, ніж примус, оскільки здатний змінювати уподобання, інтереси й навіть ідентичність іншої сторони без застосування сили. Най підкреслює, що культурна привабливість і переконання не є пасивними супутніми явищами міжнародної взаємодії, а формують середовище, у якому цілі одного актора стають бажаними або прийнятними для іншого. У цьому сенсі м'яка сила – це не просто додаток до жорсткої, а стратегічний інструмент впливу, здатний забезпечувати довготривалі результати.

У своїй роботі автор часто використовує термін «приваблювати» для опису сутності «м'якої сили». Однак, якщо проаналізувати контекст сучасних міжнародних відносин, можна побачити, що це поняття набуло значно ширшого змісту. Приваблення у класичному розумінні – це лише один із проявів м'якої сили, спрямований на формування позитивного іміджу та виклик інтересу до країни чи її цінностей. Проте, на практиці воно охоплює й інші взаємопов'язані виміри, які виходять за межі простого захоплення чи симпатії. Серед таких вимірів можна виокремити залучення до співпраці, коли культурна або ціннісна привабливість стає підґрунтям для встановлення реальних партнерських відносин у сфері освіти, науки, економіки чи безпеки. Іншим важливим аспектом є репрезентація, що передбачає свідоме представлення власної країни

у світовому інформаційному та культурному просторі через мистецтво, медіа, культурні інституції та міжнародні події. Не менш значущою складовою є поширення культури, яке може відбуватися як у формі організованих програм культурного обміну, так і шляхом популяризації літератури, музики, кінематографа, традиційної та сучасної творчості. Нарешті, освічення, передача знань, цінностей і навичок через освітні програми, стипендії, академічні обміни та мовні курси. Це відіграє роль не лише у підвищенні рівня обізнаності, але й у формуванні довготривалих симпатій і взаєморозуміння. Таким чином, термін

13

«приваблювати» у сучасному дискурсі м'якої сили доцільно тлумачити комплексно, розглядаючи його не лише як емоційний вплив, а як багатовекторну стратегію, що поєднує культурний, освітній, комунікаційний та репутаційний компоненти.

Це спостереження автора акцентує на одній із ключових характеристик м'якої сили, її довгостроковості та непрямому механізмі дії [79, р. 29]. На відміну від жорсткої сили, яка проявляється у формі швидкого та часто примусового впливу, м'яка сила працює через створення сприятливого середовища, яке поступово формує сприйняття, настрої та поведінку інших акторів. Цей процес не дає миттєвого результату, натомість потребує системності та послідовності: освітні програми, культурні обміни, репрезентація цінностей та традицій. Усе це накопичується у колективній свідомості й з часом трансформується у політичну підтримку, співпрацю чи довіру. Такий накопичувальний ефект пояснює, чому культурна дипломатія, як один із інструментів м'якої сили, вимагає стратегічного планування та стабільної інвестиції ресурсів, адже лише тривала присутність у свідомості аудиторії здатна створити стійкий вплив.

На прикладі України це особливо помітно після 2014 року, коли культурна дипломатія почала системніше розвиватися як засіб формування позитивного міжнародного іміджу країни. Програми Українського інституту, участь у міжнародних культурних фестивалях, підтримка митців і креативних індустрій

стали важливими складниками довготривалої стратегії, яка не одразу дала відчутні політичні результати, але поступово зміцнила підтримку України серед партнерів та вплинула на ставлення міжнародної громадськості. Це і є проявом накопичувального ефекту, не окремий акт чи акція, а сукупність багаторічних зусиль створила той контекст, у якому український голос став більш чутним та авторитетним.

Якщо розглядати поняття «політичний вплив» і «дипломатія», то вони не є повними синонімами, хоча перебувають у тісному зв'язку. «Політичний вплив» має ширше значення, адже охоплює різні механізми, за допомогою яких

14

держава, інституція чи навіть недержавні актори можуть спрямовувати поведінку інших суб'єктів міжнародних відносин у бажаному напрямку. Це може включати як м'які інструменти: культуру, цінності, переконання, так і жорсткі: економічний чи військовий тиск. Дипломатія ж, у свою чергу, виступає специфічним інструментом цього впливу, тобто каналом і формою, через яку політичний вплив реалізується на практиці. Таким чином, дипломатія є лише одним із різновидів прояву політичного впливу, тоді як політичний вплив як категорія ширший і охоплює також ті явища, які виходять за межі власне дипломатичних практик. Отже, хоча політичний вплив і дипломатія часто перетинаються у змісті, їх не можна вважати цілковито синонімічними поняттями. Політичний вплив охоплює ширший набір практик, тоді як дипломатія є більш спеціалізованою сферою, що зосереджена на інституційних та комунікаційних формах взаємодії. У досліджуваному тексті це розмежування простежується досить чітко. «Soft power» визначено як ключову рамку для аналізу, тоді як дипломатії відведено допоміжне місце в структурі викладу.

Джосеф Най пише про м'яку силу як таку, що не може бути повністю контрольованою урядом, тому що багато чого залежить від громадськості, натомість дипломатія – це контрольований вплив. «Навіть коли політика і комунікації «синхронізовані», в інформаційну епоху користуватися ресурсами м'якої сили складно. З одного боку, як згадувалося раніше, урядові комунікації –

це лише невелика частка загальної комунікації між суспільствами в епоху, яка переповнена інформацією» [79, р. 26]. Наприкінці цього аналізу варто підкреслити, що сучасний контекст культурної дипломатії і м'якої сили значно відрізняється від того, який описував Джозеф Най. Якщо раніше акцент робився на тому, що держави можуть лише частково спрямовувати культурні впливи, а значна їх частина виникала стихійно, тобто через популярну культуру, релігійні рухи, медіапродукти, приватні ініціативи, то нині, особливо після 2014 року і в умовах повномасштабної війни з 2022 року, Україна демонструє приклад активної і свідомої координації культурної дипломатії. Створення Українського інституту (2017), розвиток програм Українського культурного фонду, поява

15

державних стратегій з публічної дипломатії та чітке позиціонування культури як інструменту зовнішньої політики свідчать про перехід від спонтанного впливу до системної роботи.

Проте ключова теза Ная залишається актуальною: ресурси м'якої сили не можуть бути повністю підконтрольними уряду, адже значну роль відіграє громадянське суспільство, приватні ініціативи та креативні індустрії. Наприклад, міжнародний резонанс українських культурних проєктів, від всесвітніх турів гурту «DakhaBrakha» до кампаній на кшталт «Save Ukrainian Culture», часто виникає не завдяки директивам держави, а через активність самих митців і спільнот. У цьому полягає сучасна специфіка, культурна дипломатія України стає більш керованою, але її сила значною мірою залежить від партнерства держави і суспільства, від здатності підсилювати ініціативи, які формують образ країни за кордоном природно, а не примусово.

Показовим є те, що в аналізованому тексті слово «дипломатія» згадується 76 разів, тоді як термін «soft power» використовується понад 300 разів. Це демонструє, що акцент робиться саме на концепції м'якої сили як ключового механізму впливу в сучасних міжнародних відносинах, тоді як дипломатія розглядається радше як складова чи інструмент цієї сили. Особливо показово, що термін «дипломатія» з'являється лише в четвертому розділі, де виділено три

підрозділи, присвячені публічній дипломатії. Це вказує на те, що дипломатія в межах даного дослідження трактується насамперед через призму публічного виміру.

У процесі дослідження теми культурної дипломатії важливим є звернення до робіт, які не лише формують загальні принципи, а й надають ширший контекст її застосування у сучасних міжнародних відносинах. Однією з таких праць є дослідження, присвячене публічній дипломатії, де культурна дипломатія розглядається як її ключовий складник. Мова йде про «Public Diplomacy» [73]. Автори детально описують завдання публічної дипломатії, її цільові аудиторії та інструменти, що безпосередньо співвідносяться з предметом даної роботи. Окрему увагу вони приділяють розмежуванню понять, пояснюють, чим

16

відрізняються пропаганда, іміджеві кампанії та культурні ініціативи, що дозволяє чіткіше вибудувати теоретичну базу дослідження. Крім того, у публікації наведено низку практичних прикладів застосування публічної дипломатії різними державами, які можуть стати у нагоді при аналізі сучасних підходів, зокрема у порівнянні з українським контекстом. Важливим аспектом цієї праці є її фокус на комунікаційних стратегіях і механізмах впливу на «hearts and minds», що тісно перегукується з концепцією «м'якої сили» та дає підґрунтя для розуміння того, як культурні інструменти формують привабливість держави на міжнародній арені.

У цій роботі автори виступають за новий тип багатосторонньої публічної дипломатії і наводять приклади такого типу, а саме перепрофілювання посольств, щоб вони стали організаціями лобіювання та обміну політикою; створення інфраструктури для об'єднання політичних партій та неурядових організацій через кордони для створення спільного політичного простору; та планування проактивних комунікаційних кампаній. Автори роблять низку важливих висновків. По-перше, вони стверджують, що не існує достатньо ресурсів для цього нового типу дипломатії. Всі уряди на словах визнають, що розвиток глобальних комунікацій, поширення демократії, зростання глобальних

неурядових організацій та розвиток потужних багатосторонніх організацій змінили природу влади в суспільстві, а також змінили ремесло управління та дипломатії. Але ці зміни не знайшли адекватного відображення в тому, як уряди в цілому розподіляють свої ресурси, або як дипломатичні служби, зокрема, організовують свою роботу і стосунки з інституціями, які вони фінансують [73, р. 3].

У сучасних умовах урядам необхідно змінювати підходи до публічної дипломатії. Як зазначено у роботі дослідника, вона має бути спрямована не стільки на перемогу у суперечках чи нав'язування власної позиції, скільки на залучення й взаємодію [73, р. 7]. В епоху, коли суспільства все частіше демонструють скептицизм щодо дій урядів і виявляють чутливість до будь-яких форм постколоніального втручання, інституції публічної дипломатії повинні

17
вибудовувати більш інтерактивні моделі комунікації. Йдеться про необхідність не лише передавати односторонні повідомлення, а й будувати довгострокові відносини, засновані на розумінні цільових груп і врахуванні їхніх потреб, інтересів та культурного контексту.

Разом з тим, публічна дипломатія має багаторівневу структуру впливу, яка формується поступово. На початковому рівні її завдання полягає у підвищенні обізнаності міжнародної спільноти про країну: оновленні або створенні її іміджу, подоланні негативних стереотипів та зміні несприятливих уявлень. Наступним етапом стає формування позитивного сприйняття держави, що передбачає створення прихильного ставлення до її політики та стимулювання готовності іноземних аудиторій розглядати глобальні питання крізь подібну до її власної призми. Далі, публічна дипломатія переходить до етапу активного залучення: розвиток освітніх і наукових програм, культурних та економічних обмінів, підтримка туризму, сприяння академічним і професійним контактам, а також заохочення до розуміння і прийняття її цінностей. Найвищим рівнем є безпосередній вплив на поведінку інших міжнародних акторів: стимулювання інвестицій, формування громадської підтримки конкретних політичних рішень і

створення таких умов, за яких інші уряди або політики розглядатимуть співпрацю з державою як пріоритетну та бажану [73, р. 10].

Дедалі частіше для того, щоб голос держави був почутий, і щоб мати вплив на події, які перебувають поза її прямим контролем, вона повинна працювати через організації та мережі, які відокремлені від держави, незалежні від неї. Внесок неурядових організацій наприклад, у просування обмежень на використання наземних мін, демонструє потенційні вигоди, які можуть бути отримані від партнерства з такими групами. Подібні вигоди можна отримати від більш тісної співпраці з іноземними політичними партіями, використання сили брендів або реалізації потенціалу діаспори. Однак для того, щоб такий потенціал був ефективно використаний, уряди повинні проявляти чутливість до специфічних обставин, які оточують будь-який тип альянсу, і повинні усвідомлювати, які підводні камені можуть його супроводжувати [73, р. 55].

18

Уже наприкінці Холодної війни почала змінюватися роль публічної дипломатії. Саме завершення цього глобального протистояння зробило дипломатичну роботу з публікою значно важливішою: поширення демократії, медійну революцію та зростання впливу глобальних НДО і рухів протесту. Усе це трансформувало природу влади та обмежило свободу дій національних урядів. За цих умов держави вже не могли діяти лише через традиційні канали [73, р. 2]. Це твердження добре ілюструє зміну парадигми: дипломатія перестала бути переважно дискусією між урядами й стала діалогом із глобальними аудиторіями. У сучасному глобальному світі, саме контакт із суспільствами через медіа, обмін культурою й інформацією став потужним інструментом зовнішньої політики.

Аналогічним чином, для України ключовою переломною подією стала російська агресія 2014 року, саме тоді питання культурної дипломатії перестало сприйматися як допоміжне, а стало стратегічним інструментом державної політики. Це свідчить про те, що роль культурної дипломатії переосмислюється не за планом чи в рамках довгострокових стратегій, а у відповідь на зовнішні

виклики, коли необхідно консолідувати світову підтримку і створити новий міжнародний образ країни. Таким чином, Україна, як і інші держави, зіштовхнулася з потребою переосмислити дипломатію, з державної функції, орієнтованої на уряди, на широку практику комунікації з різними аудиторіями.

Чи можна вважати м'яку силу також і пропагандою? Адже на перший погляд вони мають спільні риси, і м'яка сила, і пропаганда спрямовані на формування певного образу держави та вплив на думки й переконання інших. Особливо це відчувається, коли звернутися до прикладу Радянського Союзу. Автори «The Public Diplomacy» стверджують, що після Другої світової війни СРСР мав значні ресурси м'якої сили завдяки привабливості комуністичної ідеології та своєму внеску в перемогу над нацизмом. І тут виникає питання: чи була ця привабливість справжнім проявом м'якої сили, чи радше результатом цілеспрямованої пропаганди, яка просувала ідею СРСР як визволителя та захисника справедливості? Автори зауважують, що скептики, які сприймають

19
термін «публічна дипломатія» як евфемізм для пропаганди, не розуміють її суті. Проста пропаганда часто не викликає довіри й тому є контрпродуктивною. Публічна дипломатія також не зводиться до зв'язків з громадськістю. Хоча донесення інформації й створення позитивного іміджу – це частина процесу, справжня публічна дипломатія включає побудову довготривалих відносин, які створюють сприятливе середовище для реалізації урядової політики [73, р. 4]. З одного боку, м'яка сила базується на добровільному притягненні, коли інші країни чи народи самі відчувають симпатію до певних цінностей, культури чи політики. З іншого боку, у випадку Радянського Союзу важко відокремити «природний» інтерес до комуністичної ідеї від нав'язування через ідеологічні кампанії. Це змушує задуматися, де проходить межа між м'якою силою і пропагандою.

Публічна дипломатія є багатовимірним явищем, у межах якого виділяють три ключові напрями діяльності, що взаємодоповнюють один одного й формують комплексний механізм впливу на міжнародну аудиторію [73, р. 8].

Перший вимір – щоденна комунікація, яка передбачає оперативну взаємодію з іноземними засобами масової інформації для пояснення політичних рішень, розкриття контексту подій та швидке реагування у кризових ситуаціях. Цей елемент виконує роль своєрідного «першого фронту», що дає змогу сформулювати актуальний інформаційний порядок денний і протидіяти викривленню фактів. Другий вимір – стратегічна комунікація, що спрямована на створення ключових повідомлень і наративів, подібно до того, як це робиться у політичних чи рекламних кампаніях. Її завдання полягає у просуванні довгострокових інтересів держави через чітко сформульовані меседжі, які мають закріплюватися у свідомості міжнародної аудиторії та створювати сприятливий імідж країни. Третій вимір – побудова довготривалих відносин із цільовими групами за допомогою освітніх програм і стипендій, студентських та професійних обмінів, тренінгів, семінарів, конференцій, доступу до медіа-каналів і реалізації спільних проєктів. Саме цей напрям забезпечує сталий

20

ефект, оскільки сприяє глибшому взаєморозумінню, створює мережу контактів і закладає основи для майбутньої співпраці.

Ці три виміри можна вважати фундаментом для культурної дипломатії, адже вони створюють інфраструктуру комунікації, наративів і взаємин, у межах якої культура стає інструментом м'якої сили. Культурна дипломатія не обмежується лише показом мистецьких здобутків чи проведенням виставок, вона потребує регулярної присутності у медійному просторі (щоденна комунікація), послідовного донесення цінностей і смислів (стратегічна комунікація) та тривалих особистісних і професійних контактів (довготривалі відносини). Усі ці складові забезпечують ефективну трансляцію культурних надбань, формують привабливий образ держави й водночас підвищують її вплив у міжнародних відносинах. Без цих елементів культурна дипломатія залишалася б точковою та малоефективною, а з ними вона перетворюється на системний інструмент формування позитивного іміджу й зміцнення позицій країни у світі

[73, р. 8].

Про новий тип публічної дипломатії також писав Ян Меліссен [77]. Він поділяє дипломатію на традиційну та публічну і розвиває основну відмінність між ними. Перша стосується відносин між представниками держав або іншими міжнародними акторами, тоді як друга спрямована на широку громадськість в іноземних суспільствах та більш конкретні неофіційні групи, організації та окремих осіб. Існуючі визначення дипломатії підкреслюють або її головну мету («мистецтво мирного вирішення міжнародних конфліктів»), або її головних суб'єктів («здійснення відносин між суверенними державами за посередництвом акредитованих представників»), або її головну функцію («управління міжнародними відносинами шляхом переговорів»). У певному сенсі, такі визначення не враховують трансформацію середовища, в якому працює дипломатія [77, р. 30].

Дослідник представляє і визначає публічну дипломатію як концепцію, а також оцінює поточний розвиток подій у цій сфері. Він оцінює важливість публічної дипломатії в мінливому міжнародному середовищі, а також визначає

21

характеристики належної практики. Наостанок, дослідник розмежовує, з одного боку, пропаганду, національний брендинг і культурні відносини, а з іншого, публічну дипломатію. Зроблено висновок, що публічна дипломатія та вимоги до її реалізації незручно вписуються в традиційну дипломатичну культуру. Публічна дипломатія – це виклик для дипломатичних служб, який не можна недооцінювати. Нарешті, цей аналіз показує, що публічна дипломатія – це не просто техніка. Її слід розглядати як частину тканини світової політики, і її зростання свідчить про те, що еволюція дипломатичного представництва вийшла на новий етап [77, р. 31].

Меллісен припускав, що найбільш лаконічне визначення публічної дипломатії дає Пол Шарп у своїй главі, де він описує її як «процес, за допомогою якого прямі відносини з людьми в країні для просування інтересів і поширення цінностей тих, кого представляють» [77, р. 106]. Ганс Туч визначив

публічну дипломатію як «процес спілкування уряду з іноземною громадськістю в спробі досягти розуміння ідей та ідеалів своєї нації, її інститутів і культури, а також її національних цілей і політики» [69, р. 3]. Туч не стверджував, що публічна дипломатія є чимось на кшталт нової дипломатичної парадигми, або що вона в якомусь сенсі замінює стримані та конфіденційні відносини між представниками держав, що, звісно, не так. Дійсно, важливо підкреслювати межі того, що є новим, і не перебільшувати значення публічної дипломатії.

Проведений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що поняття «м'якої сили», введене Джозефом Найєм, є базовою концептуальною основою для розуміння феномену культурної дипломатії у сучасних міжнародних відносинах. У межах цієї теорії влада постає не лише як примус або економічний тиск, а як здатність держави досягати цілей через приваблення, переконання та спільність цінностей. Концепція м'якої сили означає перехід від традиційного розуміння політики сили до моделі впливу, що ґрунтується на культурі, політичних ідеалах та легітимності зовнішньої політики. Її сутність полягає у формуванні позитивного іміджу держави, який викликає довіру, симпатію та прагнення до співпраці. Таким чином, м'яка сила стає

22

невіддільною складовою демократичного управління, де переконання замінює примус, а цінності стають засобом політичного впливу. Аналіз ідей Джозефа Ная показав, що джерелами м'якої сили виступають культура (у її широкому розумінні від мистецтва до освітніх практик), політичні цінності (за умови, що вони послідовно втілюються всередині країни та на міжнародному рівні), а також зовнішня політика (яку сприймають як морально обґрунтовану та легітимну). При цьому культура, як зазначає дослідник, є не лише сферою розваг або споживання, а передусім системою смислів і символів, через які держава комунікує зі світом.

Водночас автор наголошує, що культурні продукти самі по собі не забезпечують автоматичного впливу. Їх ефективність залежить від контексту, ціннісного наповнення та узгодженості із загальною політичною стратегією

держави. М'яка сила не є тотожною пропаганді, якщо пропаганда ґрунтується на маніпуляції та нав'язуванні, то м'яка сила апелює до добровільного прийняття цінностей і створення середовища довіри. Ключовою особливістю м'якої сили є її довготривалий, непрямий і накопичувальний характер. Вона не діє миттєво, але формує поступовий, глибокий вплив через систему культурних, освітніх і комунікаційних практик. Саме тому культурна дипломатія, як практичне втілення м'якої сили, вимагає системного підходу, стабільного фінансування та довгострокового бачення.

Розгляд взаємозв'язку між м'якою силою, політичним впливом і дипломатією дозволяє зробити висновок, що дипломатія є одним із інструментів реалізації м'якої сили, проте не охоплює її повністю. М'яка сила включає ширше коло акторів – громадянське суспільство, культурні інституції, медіа, освітні структури, креативні індустрії. У цьому контексті держава виступає не єдиним, а радше координуючим центром, що сприяє розвитку культурних ініціатив, здатних формувати міжнародний імідж країни.

Важливим висновком є те, що у ХХІ столітті публічна дипломатія, у тому числі її культурний вимір, перестала бути виключно державною функцією. Як показують сучасні дослідження, дипломатія більше не обмежується

23
міжурядовими переговорами, а стала діалогом із суспільствами інших держав. Це зумовлює потребу у нових підходах, заснованих на взаємодії, відкритості, прозорості та двосторонньому обміні.

У сучасному світі ефективна культурна дипломатія вимагає інтеграції трьох вимірів публічної дипломатії:

- щоденної комунікації (оперативного реагування, присутності у глобальному інформаційному просторі);
- стратегічної комунікації (побудови наративів, що формують позитивний імідж держави);
- довготривалих відносин (через освітні обміни, культурні проєкти, партнерства).

Саме через цю багаторівневу структуру культура перетворюється на ресурс державної політики, а культурна дипломатія стає ключовим чинником зміцнення міжнародного авторитету. Український досвід останніх років підтверджує актуальність концепції м'якої сили. Після 2014 року, а особливо в умовах повномасштабної війни, культура та публічна дипломатія стали важливими інструментами формування позитивного міжнародного іміджу України. Ініціативи Українського інституту, Українського культурного фонду, культурні кампанії та міжнародні мистецькі проєкти не лише репрезентують країну за кордоном, а й зміцнюють довіру, викликають симпатію та підтримку з боку світової спільноти.

Отже, у цьому розділі доведено, що м'яка сила та культурна дипломатія взаємопов'язані як теоретично, так і практично. М'яка сила формує концептуальне підґрунтя культурної дипломатії, а культурна дипломатія є одним із найефективніших інструментів реалізації м'якої сили держави. У сучасних міжнародних відносинах саме поєднання цих двох категорій забезпечує державам можливість не лише бути почутими, а й впливати на світ через цінності, культуру та взаємну довіру.

1.2 Поняття та сутність культурної дипломатії

У науковій літературі утверджена думка, що термін «культурна дипломатія» був введений американським дослідником Фредеріком С. Баргурном у 1960-х роках. Його праця «The Soviet Cultural Offensive: The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy» вважається першим академічним дослідженням, у якому це поняття було систематизоване та введене у науковий обіг. Проте дослідження, проведене колишнім дипломатом і фахівцем з питань преси та культурних зв'язків Джоном Брауном, спростовує цю тезу [65].

У своїй статті Браун згадував Роберта Тейєра, який ще у 1959 р. у промові «Cultural Diplomacy: Seeing is Believing» використовувався термін «культурна

дипломатія» у контексті протидії радянській ідеологічній експансії, зокрема підкреслювалося, що «коли радянські лідери говорять про мир, вони мають на увазі червоний мир, тобто абсолютну перемогу світового комунізму». Крім того, за свідченням Ніколаса Дж. Калла, це поняття зустрічалося в американській пресі ще раніше, зокрема у статті Алайна Лаушгайма [74].

Баргурн, попри те, що закріпив цей термін у науковому дискурсі, зробив це у досить негативному контексті, визначаючи культурну дипломатію як інструмент пропаганди, спрямований на підтримку зовнішньополітичних інтересів СРСР. Це сприяло тривалому формуванню в американському середовищі асоціацій цього поняття з маніпуляцією, а не з культурним обміном чи взаєморозумінням. Таким чином, дослідження Джона Брауна свідчить, що термін «культурна дипломатія» існував у публічному дискурсі ще до виходу роботи Баргурна 1960 року, однак саме він закріпив його у науковій традиції, водночас надавши пропагандистського забарвлення, яке довгий час визначало його сприйняття у США.

У статті Джон Браун зазначає, що ще у 1959 році Державний департамент США у спеціальному 50-сторінковому виданні, присвяченому програмам зовнішнього культурного впливу, сформулював власне визначення культурної дипломатії. У документі вона описувалася як «прямий і тривалий контакт між народами різних країн», що має на меті «створити сприятливі умови

25

міжнародної довіри та взаєморозуміння, у межах яких можуть ефективно функціонувати офіційні міждержавні відносини».

Це визначення демонструє, що вже наприкінці 1950-х років культурна дипломатія розглядалася не як суто пропагандистський інструмент, а як м'який, довгостроковий механізм формування позитивного середовища для міждержавної співпраці. Його сутність полягала у налагодженні стійких горизонтальних контактів між суспільствами, що мало створювати передумови для більш стабільних і взаємовигідних політичних відносин на офіційному рівні. У статті наголошується на природній напрузі між культурою та

дипломатією, яка зумовлена їхньою різною сутністю та функціональними підходами. З одного боку, дипломатія – це насамперед процес переговорів, що історично здійснювався (і здебільшого продовжує здійснюватися) за зачиненими дверима, у закритих форматах, де головна мета полягає у досягненні конкретних політичних домовленостей і формальних угод. З іншого боку, культура, незалежно від того, чи йдеться про високі форми мистецтва, популярну культуру чи її антропологічне розуміння є відкритою формою комунікації, що виявляється у діалозі, обміні досвідом і, найяскравіше, у творчих проявах митців, які нерідко кидають виклик звичним уявленням своїх аудиторій. Ця відмінність у формах комунікації зумовлює ключову особливість культурної дипломатії. Її результати не завжди вимірювані й рідко фіксуються у вигляді підписаних угод, як це характерно для класичної дипломатії. Натомість культурна дипломатія працює у сфері взаєморозуміння, формування довіри, зменшення упереджень та налагодження контактів між суспільствами.

Більш широко поняття «культурна дипломатія» сформулював американський політолог Мільтон Каммінгс, як обмін ідеями, інформацією, мистецтвом та іншими аспектами культури між країнами та їхніми народами з метою сприяння взаєморозумінню [67]. Також Каммінгс стверджує, що культурна дипломатія можлива не лише як двосторонній обмін, але й односторонній, коли наприклад одна нація зосереджує свої зусилля на просуванні національної мови, пояснюючи свою політику і точку зору, або

26

«розповідаючи свою історію» решті світу [67, 1]. Ніколас Калл у своїй роботі стверджував, що культурну дипломатію можна визначити як спроби акторів вплинути на міжнародне середовище шляхом популяризації своїх культурних ресурсів і досягнень за кордоном та/або сприяти культурній комунікації за кордоном [66]. Сьогодні культурна дипломатія включає також в себе роботу організацій, наприклад Британська Рада або Італійський інститут культури [66, р. 19].

У своїй праці «A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada,

New Zealand and India» [75]. Саймон Марк досліджує підходи до реалізації культурної дипломатії у трьох країнах: Канаді, Новій Зеландії та Індії. Автор розглядає культурну дипломатію як інструмент «м'якої сили», що спрямований на формування позитивного міжнародного іміджу та впливу через культуру, мистецтво, освіту і спільні цінності [75, р. 5]. Одним із ключових положень роботи є твердження, що культурна дипломатія є не лише засобом популяризації національної культури, але й важливим елементом зовнішньополітичної стратегії. Марк зазначає: «Культурна дипломатія має потенціал змінювати уявлення іноземної аудиторії про країну та сприяти зміцненню довгострокових міжнародних відносин» [75, р. 18]. Аналізуючи досвід Канади, Нової Зеландії та Індії, автор виокремлює декілька факторів ефективності культурної дипломатії: Інституційна підтримка та стратегічне планування. Усі три країни створили спеціалізовані інституції, які координують культурні програми за кордоном. Фокус на національній ідентичності. Кожна з країн використовує культурну дипломатію для представлення власної унікальності: Канада через мультикультуралізм, Нова Зеландія через культурну спадщину маорі, Індія через поєднання традиційної та сучасної культури. Залучення недержавних акторів. Значну роль відіграють освітні установи, культурні інститути та громадські організації [75, р. 102].

У контексті України дослідження Марка має практичне значення. Як і зазначені країни, Україна перебуває у процесі пошуку ефективних механізмів

27
просування своєї культури на міжнародному рівні, особливо в умовах війни та необхідності зміцнення міжнародної підтримки. Українська культурна дипломатія, подібно до досвіду Канади та Нової Зеландії, акцентує на національній ідентичності, але додатково має важливу безпекову складову та демонстрацію стійкості української культури у протистоянні агресії. Наприклад, створення та діяльність Українського інституту є своєрідним аналогом інституцій, описаних Марком, що відповідають за системне просування національної культури за кордоном. Як підкреслює автор, без стратегічної

координації культурна дипломатія ризикує залишатися «фрагментарною та епізодичною» [75, р. 137]. Ця теза напряду перегукується з українським досвідом, де протягом тривалого часу культурна дипломатія була несистемною, а лише останніми роками набуває стратегічного характеру.

Ще один важливий аспект роботи Марка – це баланс між традиційною та сучасною культурою у міжнародних комунікаціях. Індійський приклад, де поєднуються класичні традиції (йога, кіно, релігійні свята) та сучасні креативні індустрії, можуть бути корисним для України, яка сьогодні активно використовує і народні традиції, і сучасну музику, кіно та літературу для зміцнення свого міжнародного іміджу.

Таким чином, дослідження Саймона Марка підкреслює, що культурна дипломатія є невід’ємним елементом зовнішньої політики та ефективним інструментом формування м’якої сили. У своїй статті «A Greater Role for Cultural Diplomacy» [76] Марк звертає увагу на те, що культурна дипломатія, попри свій значний потенціал, залишається відносно мало дослідженим інструментом дипломатичної практики. Традиційно її розглядають лише як одну зі складових публічної дипломатії. Однак глибше розуміння цього явища свідчить, що культурна дипломатія здатна стати набагато потужнішим засобом не лише для формування позитивного міжнародного іміджу держави, але й для налагодження конструктивних відносин з іншими країнами.

Виділяють кілька причин такого стану речей. По-перше, культурна дипломатія традиційно розглядалася політиками та дипломатами як інструмент

28
другорядного значення, що підпорядковується зовнішній політиці [76, р. 2]. Другою важливою причиною є складність оцінки довгострокового впливу культурної дипломатії на поведінку аудиторії. Хоча існують окремі інструменти вимірювання (кількість відвідувачів події, медійне висвітлення, відгуки учасників), вони не дають однозначної відповіді на питання, чи справді ці заходи змінюють ставлення або поведінку іноземної громадськості. Наприклад, важко точно визначити, наскільки культурні ініціативи впливають на економічні

інвестиції, освітню мобільність чи еміграційні рішення громадян інших держав.

По-третє, дослідження культурної дипломатії ускладнює відсутність єдиної дефініції цього поняття. У різних країнах воно має різні термінологічні інтерпретації: у Франції – *diplomatie culturelle*, що часто ототожнюється з міжнародними культурними зв'язками; в Австрії, Нідерландах і Швеції – міжнародна культурна політика; в Австралії, Канаді, Сінгапурі та Великій Британії – радше культурні відносини, ніж дипломатія у класичному розумінні. Дослідники також по-різному трактують її співвідношення з публічною дипломатією, одні вважають її окремою практикою, інші – підрозділом дипломатії або навіть синонімом публічної дипломатії [76, р. 4].

Таким чином, культурна дипломатія опинилася у своєрідному методологічному вакуумі. З одного боку, вона є важливим інструментом просування інтересів держави та впливу на міжнародну громадську думку, а з іншого – недостатня концептуальна визначеність і складність вимірювання результатів обмежують її вагу у практиці сучасних дипломатичних служб.

Після 2014 року в Україні спостерігається виразне зростання інтересу до вивчення культурної дипломатії, що відобразилося у появі нових теоретичних праць, аналітичних записок і навчальних посібників. Цей процес був безпосередньо пов'язаний із необхідністю посилення зовнішньополітичних інструментів країни після початку російської агресії та зростанням уваги до комунікаційної безпеки. У перші роки після 2014-го з'явилися ґрунтовні аналітичні документи, підготовлені Національним інститутом стратегічних досліджень. Зокрема, аналітична записка «Досвід функціонування

29

європейських інститутів культурної дипломатії: висновки для України» [37] зосередилася на адаптації європейських практик до українських реалій, а документ «Український Інститут як інструмент культурної дипломатії: проблеми і шляхи їх подолання» [55] проаналізував перспективи створення і розвитку спеціалізованої установи, яка мала стати ключовим провідником культурної дипломатії. Особливе місце посідає аналітична доповідь Оксани Розумної

«Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи» [38], яка стала однією з перших системних праць у цій сфері. У ній авторка окреслила основні виклики такі як відсутність належної координації, нестачу фінансових і кадрових ресурсів та слабку інтегрованість українського культурного продукту у світовий простір і запропонувала шляхи їхнього подолання.

Важливим кроком для розвитку теоретичної та методичної основи стало видання навчального посібника «Культурна дипломатія» [20], у якому окреслили систематизовано ключові підходи до розуміння цього явища, подано порівняльний аналіз різних моделей (французької, британської, німецької), розмежовано поняття культурної і публічної дипломатії, а також окреслено український історичний та сучасний контекст. Ця праця стала вагомим внеском у формування освітньої та дослідницької платформи для подальшого розвитку теми. Водночас аналітична й наукова робота Оксани Розумної, а також дослідження Людмили Мицик, Аліни Хоменко та Тіни Пересунько сприяли розширенню дискусії про інституціоналізацію культурної дипломатії, її зв'язок з інформаційною безпекою, формуванням іміджу держави та просуванням українських культурних продуктів за кордон. Таким чином, упродовж останнього десятиліття культурна дипломатія в Україні перетворилася з малодослідженої сфери на предмет активної аналітичної та наукової розробки. Цей процес відбувався завдяки поєднанню аналітичних напрацювань державних установ, появі навчально-методичних матеріалів та посиленню академічної зацікавленості, що разом створило підґрунтя для подальшого

30

теоретичного осмислення і практичної реалізації культурної дипломатії як важливого інструменту зовнішньої політики України.

У посібнику дослідники Матвієнко і Шинкаренко формують зовнішню культурну політику як комплекс заходів, спрямований на популяризацію мови й культури за кордоном і створення сприятливих умов для реалізації зовнішньої політики. У межах цього підходу культурна дипломатія розглядається як

інструмент досягнення трьох взаємопов'язаних цілей: просування позитивного образу держави, створення сприятливого кон'юнктурного фону для політичних/економічних завдань і розвиток взаємовигідного партнерства [20, ст. 7].

У посібнику підкреслюється, що культурну дипломатію часто трактують як складник публічної дипломатії, але автори роблять важливе розмежування: публічна дипломатія має ширший набір інструментів (інформація, медіа, стратегічна комунікація), тоді як культурна дипломатія орієнтована саме на культурно-освітню взаємодію. Концепція «soft power» Дж. Ная подається як теоретична рамка для розуміння, чому культура і цінності є ресурсом впливу. Варто зауважити, що культура є доволі гнучкою і інструменти, що характерні для публічної дипломатії також можна застосувати і для культурної дипломатії. Разом із тим, ці два підходи не варто уявляти як абсолютно відокремлені. Методи, що виникли в межах публічної дипломатії, часто знаходять своє місце й у культурній. Наприклад, робота з медіа та соціальними мережами є невід'ємною частиною сучасних культурних проєктів. Коли Український інститут у Варшаві проводить «Дні української культури», це не лише мистецькі події, а й інформаційні кампанії у ЗМІ та соцмережах, які допомагають формувати позитивний образ України серед польської аудиторії. Так само й стратегічна комунікація, притаманна публічній дипломатії, має значення для культурних ініціатив. Українське кіно на міжнародних фестивалях, від «Атлантиди» до «20 днів у Маріуполі», не лише представляє творчий потенціал країни, а й доносить ключові наративи: боротьбу за свободу, стійкість суспільства, прагнення до демократичних цінностей. Ще один вимір – це

довготривалі зв'язки. Академічні програми, культурні обміни чи презентація українських книжок на світових ярмарках не обмежуються миттєвим ефектом. Вони створюють основу для стабільних контактів і спільних проєктів у майбутньому. Студенти, митці чи інтелектуали, які взаємодіють з Україною через такі ініціативи, часто стають важливими партнерами і провідниками

українських ідей у своїх країнах.

Отже, навіть якщо культурна дипломатія має свій більш «вузький» фокус, вона активно користується інструментами публічної дипломатії. Це лише підсилює її значення: через поєднання культурних практик із сучасними медійними й комунікаційними методами вона впливає як на широкі аудиторії, так і на формування тривалих відносин. У цьому сенсі культурна дипломатія стає не допоміжним, а рівноправним елементом ширшої дипломатичної стратегії.

Аналіз теоретичних підходів до вивчення поняття «культурна дипломатія» засвідчив, що це явище має складну історію формування, багаторівневий зміст і тісно пов'язане з розвитком концепції «м'якої сили». Незважаючи на те, що термін отримав академічне закріплення у 1960-х роках завдяки дослідженню Фредеріка Баргурна, його передумови виникли значно раніше, ще наприкінці 1950-х років у контексті ідеологічного протистояння між США та СРСР.

Перші інтерпретації культурної дипломатії мали суперечливий характер, у роботі Баргурна вона постає як складник радянської пропаганди, тобто інструмент впливу, що використовував культуру для просування політичних інтересів. Водночас у документах Державного департаменту США вже тоді з'являється розуміння культурної дипломатії як довгострокового процесу побудови міжнародної довіри, взаєморозуміння та контактів між суспільствами, що фактично передувє сучасним трактуванням цього поняття.

Важливою особливістю культурної дипломатії є взаємодія двох різних за природою сфер культури та дипломатії. Дипломатія є сферою офіційної, інституційної комунікації, орієнтованої на досягнення конкретних політичних угод, тоді як культура – це відкритий, творчий простір обміну ідей, емоцій і

32
досвіду. Саме ця відмінність робить культурну дипломатію унікальною, вона не вимірюється короткостроковими політичними результатами, а діє у площині довіри, символічного капіталу та міжлюдських зв'язків.

Сучасні підходи до визначення культурної дипломатії значно

розширилися. На відміну від ранніх інтерпретацій, що пов'язували її з пропагандою або політичним впливом, сучасні дослідники, такі як Мільтон Каммінгс, Ніколас Калл, Саймон Марк, визначають культурну дипломатію як обмін ідеями, мистецтвом, знаннями та цінностями з метою формування взаєморозуміння між народами. У цьому сенсі вона є не лише частиною зовнішньої політики, а й каналом комунікації між культурами, де відбувається взаємне пізнання й діалог.

Порівняльне дослідження Саймона Марка показує, що ефективність культурної дипломатії залежить від наявності інституційної підтримки, стратегічного планування, фокусу на національній ідентичності та активного залучення недержавних акторів. Приклади Канади, Нової Зеландії та Індії доводять, що культурна дипломатія здатна не лише популяризувати культурні досягнення, а й формувати довготривалі політичні відносини, сприяючи міжнародній довірі та партнерству. Цей досвід особливо релевантний для України, яка нині розвиває власну модель культурної дипломатії, орієнтовану на зміцнення міжнародної підтримки, захист культурної спадщини та демонстрацію стійкості нації.

Огляд наукових і аналітичних джерел українських дослідників (Оксани Розумної, Людмили Мицик, Тіни Пересунько, Аліни Хоменко) засвідчує, що після 2014 року культурна дипломатія в Україні перейшла зі стану розрізнених ініціатив до системного напрямку державної політики. Важливими етапами цього процесу стали створення Українського інституту, Українського культурного фонду, розроблення концепції публічної дипломатії та появи державних стратегічних документів у цій сфері. Саме в цей період культура почала розглядатися не лише як гуманітарна, а й як безпекова категорія, що сприяє міжнародній суб'єктності України.

Провідним теоретичним орієнтиром для осмислення культурної дипломатії залишається концепція м'якої сили Джозефа Ная, адже вона пояснює, чому саме культура, цінності та моральна легітимність можуть бути

ефективними інструментами впливу у глобальній політиці. Культурна дипломатія, у цьому контексті, є практичним проявом м'якої сили, що дозволяє державі впливати не через примус, а через привабливість, репутацію та довіру.

Окреме значення має взаємозв'язок культурної дипломатії та публічної дипломатії. Як показують дослідження Яна Меліссена, культурна дипломатія є одним із її найдієвіших вимірів, адже формує довготривалі стосунки між суспільствами. При цьому вона користується методами публічної дипломатії, а саме стратегічною комунікацією, роботою з медіа, академічними обмінами, культурними фестивалями, соціальними мережами. Завдяки цьому культурна дипломатія перетворюється на системний елемент зовнішньополітичної стратегії, що впливає на міжнародну громадську думку, зміцнює імідж держави та створює основу для співпраці.

У підсумку можна зробити кілька узагальнених висновків:

1. Культурна дипломатія виникла як реакція на ідеологічне протистояння XX століття, але поступово трансформувалася з інструмента пропаганди у засіб побудови довіри, взаєморозуміння та мирного співіснування між державами.

2. Вона поєднує у собі цінності, ідентичність, мистецтво та комунікацію, виступаючи гнучким інструментом публічної дипломатії. 3. Її ефективність визначається інституційною підтримкою, міжсекторальною співпрацею та узгодженістю з національною стратегією зовнішньої політики.

4. Для України культурна дипломатія стала одним із ключових напрямів м'якої сили, що допомагає зміцнювати міжнародну солідарність, захищати культурну спадщину та формувати позитивний образ держави навіть у період війни.

Отже, культурна дипломатія у сучасному розумінні – це не допоміжний, а рівноправний і стратегічно важливий інструмент зовнішньої політики, що

поєднує гуманітарний зміст із політичними цілями, сприяючи утвердженню держави як суб'єкта глобального культурного простору.

УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1 Інституційна структура та ключові актори культурної дипломатії під час війни. Роль державних установ

Необхідним процесом для зміцнення культурної складової країни на державному рівні та її реалізації є процес інституалізації культурної дипломатії. В Україні це є складним і поступовим процесом, що розвивається на перетині історичного досвіду, державної політики та сучасних викликів. Тіна Пересунько розглядає формування інституцій культурної дипломатії в Україні, акцентуючи увагу на необхідності історичної тяглості та забезпечення системного підходу до цього процесу. Історичний контекст відіграє важливу роль у становленні культурної дипломатії України [28]. Дослідниця підкреслює, що особливої актуальності цей напрям набув після початку російської гібридної агресії 2014 року. У цей період відбулося активне осмислення ролі культури у міжнародних відносинах, що знайшло своє відображення у наукових дослідженнях, круглих столах і форумах. Формування концептуальної та термінологічної бази стало важливим етапом на шляху до створення спеціалізованих інституцій.

Державна політика у сфері культурної дипломатії почала активно розвиватися після 2015 року, коли Національна рада реформ при Президентові України ухвалила «Концепцію популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі» [34]. У цій програмі була закладена ідея народної та культурної дипломатії, що передбачала створення спеціалізованих установ. Зокрема, одним із пріоритетів було заснування «Українського інституту Тараса Шевченка» як автономної культурної організації з представництвами за кордоном.

Наразі суб'єкти культурної дипломатії в Україні можна розділити на державних та недержавних. МЗС та інші дипломатичні установи розробляють стратегії розвитку культури на найближчі роки та здійснюють культурну дипломатію закордоном на рівні держави. Історик та політолог Висоцький

зауважував, що «Розвиток нових форм міжнародних відносин сприяє розширенню числа недержавних суб'єктів культурної дипломатії, серед яких варто зазначити громадські організації, фонди, асоціації, окремих діячів науки, культури, мистецтва та спорту, ЗМІ» [5, ст. 28]. В умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України у 2022 році, культурна дипломатія набула нового змісту та значення. Вона перетворилася на інструмент не лише м'якої сили, а й стратегії виживання та спротиву. Через культуру Україна сьогодні говорить зі світом про війну, свою ідентичність, цінності та прагнення. Культурна дипломатія у цей період має яскраво виражений оборонний та репрезентативний характер, а її інституційна структура активізувалась і розширилась.

На державному рівні основними інституціями, які відповідають за реалізацію культурної дипломатії, є Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП), Український інститут, Український культурний фонд та Український інститут книги. МКІП координує національну культурну політику, зокрема в умовах війни. Міністр Микола Точицький у своїх виступах неодноразово наголошував на важливості формування культурного фронту та використання культури як мови міжнародного діалогу. Одним із прикладів таких зусиль стала ініціатива «Україна відкрита світу» [48], спрямована на донесення голосу України через мистецтво, спадщину та культурні проєкти.

Український інститут, який підпорядковується Міністерству закордонних справ, став ключовим державним провідником культурної дипломатії за кордоном. У 2022–2024 роках інститут зосередився на інформуванні іноземної аудиторії про події в Україні, запереченні російської пропаганди та формуванні позитивного міжнародного іміджу України через культурні ініціативи. Важливим етапом розвитку стало відкриття закордонних представництв інституту в Німеччині та підготовка до запуску офісу у Франції.

Важливу роль відіграє також Український культурний фонд, що підтримує незалежні культурні ініціативи в Україні та за кордоном. У воєнний час фонд фокусується на збереженні культурної спадщини, підтримці митців та проєктів,

які репрезентують Україну світові. Подібну місію виконує й Український інститут книги, який сприяє перекладу українських авторів іноземними мовами, підтримує участь у міжнародних книжкових ярмарках і просуває українську літературу як форму дипломатії. Окреме місце в системі культурної дипломатії займає діяльність Офісу Першої леді України Олени Зеленської. Її участь у міжнародних подіях, зокрема виступ у Конгресі США, мала величезний резонанс і стала прикладом ефективного поєднання культури, публічної дипломатії та гуманітарного меседжу про Україну.

Водночас важливою ланкою культурної дипломатії залишаються незалежні культурні організації та ініціативи. Такі платформи, як «Інша Освіта» [14], «House of Europe» [70] – програма, що фінансується Європейським Союзом і створена для підтримки професійного та творчого обміну між українцями та їхніми колегами в країнах ЄС і Великій Британії. Goethe-Institut Україна – це культурний інститут Федеративної Республіки Німеччина, який діє в усьому світі. Він сприяє знанню німецької мови за кордоном і підтримує міжнародну культурну співпрацю, в тому ж числі з українцями [68].

Значну роль у поширенні культурного наративу України відіграє також діаспора. Українські громади за кордоном організовують виставки, кінопокази, літературні вечори, публічні дискусії, а також підтримують волонтерські ініціативи. Зокрема, у США, Канаді та країнах ЄС діють численні об'єднання українців, що функціонують як неформальні дипломатичні канали. Їхні зусилля стали особливо помітними після початку повномасштабного вторгнення, коли українські громади масово мобілізувалися задля інформаційної підтримки та міжнародного тиску на росію.

Ще одним яскравим прикладом культурної дипломатії став оркестр Ukrainian Freedom Orchestra [85], створений 2022 року. Музиканти з України та діаспори провели турне провідними концертними залами Європи та США, не лише демонструючи високий рівень українського виконавського мистецтва, а й заявляючи про право України на існування через музику. Подібну функцію

виконують і великі виставкові проєкти, як-от експозиції українського мистецтва

38

у музеях Литви, Німеччини, Франції. Таким чином, інституційна структура культурної дипломатії України в умовах війни є багатокомпонентною і динамічною. Вона включає як державні установи, так і незалежних акторів, що взаємодіють між собою у відповідь на виклики часу.

Яскравим і неординарним прикладом вагомого й надзвичайно потужного проєкту культурної дипломатії, який покликаний розповідати світові про українську ідентичність, є сучасне видання історико-етнографічного мистецького альбому «Україна та Українці», що його втілив Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» й український бренд «Gunia Project» [15]. У цьому виданні ціла низка необхідних чітких сигналів, своєрідних послань усьому світові про національну самобутність українців, їхні історичні межі, причину загарбницької військової агресії росії проти України та чому, власне, перемога України є історичною справедливістю. Наприклад, «Україна та Українці» містить фотодоказ того, що українці населяли півострів Крим ще на початку ХХ століття, розвінчуючи радянський і російський міф про те, що вони начебто потрапили на півострів лише у 1960-х роках [3, ст. 917].

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році державні інституції України активізували діяльність у сфері культурної дипломатії як інструменту захисту національної ідентичності та формування сприятливого міжнародного іміджу. Особливо активною стала робота Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП), яке окреслило пріоритети культурної політики в умовах війни та ініціювало низку рішень і стратегічних документів [47]. МКІП виступило з публічною позицією щодо повного припинення культурного діалогу з росією, підкреслюючи недопустимість співпраці з тими, хто підтримує агресію [29]. У червні 2022 року міністерство презентувало маніфест «Культурна консолідація задля перемоги» [23], де було визначено 12 першочергових кроків, спрямованих на мобілізацію культурного сектору в інтересах національної безпеки та спротиву. Також було

запущено процес розширення санкційних списків російських діячів культури, які пропагують агресивну політику Кремля. Крім того, міністерство

39

провело стратегічні сесії для адаптації державної культурної політики до умов війни, де особлива увага приділялася захисту української культурної спадщини, підтримці культурного фронту, а також міжнародному представництву України через мистецтво, кінематограф та культурні події.

Міністерство закордонних справ України відіграє ключову роль у координації культурної дипломатії за кордоном, особливо в умовах повномасштабної війни. Одним із головних інструментів культурної дипломатії, що працює під егідою МЗС, є Український інститут. За п'ять років діяльності інститут провів понад 430 культурних заходів у 87 країнах світу, серед яких були виставки, концерти, театральні постановки, кінопокази, конференції та інформаційні кампанії, спрямовані на просування української культури та формування позитивного міжнародного іміджу України [54]. Крім того, МЗС спільно з Українським інститутом та організацією Wikimedia Ukraine організовує щорічну міжнародну інформаційну кампанію «Місяць культурної дипломатії України у Вікіпедії». У 2023 році в межах цієї кампанії було створено 3813 нових статей і покращено 262 статті про Україну та її культуру у 60 мовних розділах Вікіпедії [82]. За сприяння МЗС, українські культурні ініціативи були представлені на провідних міжнародних платформах. Зокрема, було організовано участь України у Каннському кінофестивалі, фестивалі «Toronto International Film Festival», а також на таких престижних подіях, як Франкфуртський міжнародний книжковий ярмарок [59]. Ці приклади демонструють, що МЗС України систематично використовує культуру як м'яку силу для поширення правди про Україну, боротьби з російською дезінформацією та зміцнення міжнародної підтримки.

Попри задекларовану в Маніфесті «Культурна консолідація задля перемоги» активну роль держави у визначенні стратегічних пріоритетів культурної політики під час війни, на практиці реалізація більшості ініціатив

покладається не на центральні органи влади, а на окремі культурні інституції, зокрема Український інститут, Український культурний фонд, закордонні дипломатичні місії та незалежні культурні організації. Це свідчить про розрив

40

між декларативною стратегією і її втіленням, держава визначає загальні напрямки, проте забезпечення їх реалізації, моніторинг ефективності й адаптація до зміненої міжнародної та внутрішньої ситуації часто залишаються поза її безпосередньою відповідальністю. Такий підхід ставить під сумнів сталість і системність державної культурної політики, особливо в умовах воєнного часу, коли координація зусиль і цільове фінансування є критично важливими.

Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що інституціоналізація культурної дипломатії в Україні є складним, але необхідним процесом, який відображає поступову еволюцію державної політики у сфері культури, ідентичності та міжнародної комунікації. Її розвиток відбувається на перетині історичних передумов, політичних трансформацій та сучасних викликів, спричинених російською агресією.

Як показують дослідження Тіни Пересунько, формування українських інституцій культурної дипломатії ґрунтується на усвідомленні потреби історичної тяглості та концептуальної визначеності цього процесу. Після 2014 року, внаслідок російської гібридної агресії, культура остаточно перестала розглядатися лише як гуманітарна сфера – вона перетворилася на елемент національної безпеки та дипломатичної стратегії. У цей період відбулося становлення дискурсу культурної дипломатії як складника державної політики, що підтверджується ухваленням низки програмних документів, серед яких – «Концепція популяризації України у світі» (2015 р.), яка заклала основу для створення спеціалізованих інституцій, відповідальних за просування культурного іміджу держави за кордоном.

Подальша інституціоналізація культурної дипломатії в Україні відбулася через поєднання зусиль державних органів, громадянського суспільства, бізнесу

та культурних спільнот. На державному рівні ключову роль відіграють Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство закордонних справ, Український інститут, Український культурний фонд та Український інститут книги. Ці інституції формують основу культурної

41

дипломатичної інфраструктури держави, забезпечуючи координацію міжнародних культурних ініціатив, підтримку митців, просування української культури та мови у світі, а також протидію дезінформаційним наративам росії.

Особливого значення культурна дипломатія набула після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році. Вона перетворилася на інструмент національної стійкості, самоідентифікації та інформаційного спротиву, ставши важливою частиною гуманітарного фронту. Через мистецтво, літературу, музику, кінематограф і культурну спадщину Україна говорить зі світом про війну, свої цінності та прагнення. Виступи представників України на міжнародних культурних платформах, зокрема діяльність Офісу Першої леді, численні міжнародні фестивалі, виставки та концерти, слугують засобом політичного й емоційного донесення українського наративу до глобальної аудиторії.

Водночас у цей період помітно активізувалася діяльність недержавних і міжнародних організацій, які стали важливими партнерами держави у сфері культурної дипломатії. Програми House of Europe, Goethe-Institut, «Інша Освіта», а також культурні платформи української діаспори демонструють високий рівень міжсекторальної взаємодії. Діаспорні об'єднання у США, Канаді та країнах ЄС виконують функцію неформальних дипломатичних каналів, посилюючи міжнародну присутність українського культурного голосу. Яскравим прикладом синергії державної та громадської ініціатив є оркестр Ukrainian Freedom Orchestra, який через мистецтво здійснює дипломатичну місію – поширення правди про Україну та зміцнення міжнародної солідарності.

Важливою тенденцією останніх років стало переосмислення ролі культурної дипломатії в умовах війни. Ініціатива МКІП «Культурна консолідація задля перемоги» стала концептуальним кроком у напрямку мобілізації

культурного сектору для потреб державної безпеки. Проте аналіз практичної реалізації державних ініціатив засвідчує, що між стратегічним плануванням і фактичним виконанням залишається суттєвий розрив. Значна частина роботи у

42

сфері культурної дипломатії здійснюється не безпосередньо державними структурами.

Водночас культурна дипломатія України зберігає високий рівень громадської активності. Незалежні актори – культурні організації, митці, куратори, журналісти, видавці – фактично стали співавторами зовнішньої політики, формуючи її гуманітарний вимір. Така модель відповідає сучасним міжнародним тенденціям, де культурна дипломатія перестає бути монополією держави й набуває мережевого, децентралізованого характеру.

Таким чином, можна зробити такі узагальнені висновки:

1. Інституціоналізація культурної дипломатії в Україні є ключовою умовою зміцнення її культурного суверенітету та міжнародної суб'єктності.

2. Після 2014 року цей процес набув системного характеру, зумовленого безпековими викликами та необхідністю протидії російській дезінформації.

3. Державні інституції, МКІП, МЗС, Український інститут, УКФ, Український інститут книги, створили основу інфраструктури культурними інституціями та незалежними акторами, що свідчить про деконцентрацію та фрагментарність управління. Така ситуація створює ризики для сталості культурної політики, адже відсутність системної координації ускладнює моніторинг ефективності, розподіл ресурсів і забезпечення довгострокового впливу.

4. Попри ці виклики, інституційна мережа культурної дипломатії України поступово розширюється і демонструє високий рівень адаптивності. Український інститут відкрив свої представництва у

Німеччині та готує офіс у Франції, МКІП послідовно формує міжнародні партнерства, а Український інститут книги розвиває напрям перекладів і участі у світових ярмарках. Ці кроки свідчать про перехід від декларативного етапу до культурної дипломатії, проте їхня діяльність потребує кращої координації та стратегічного планування.

43

5. Недержавні актори, включно з культурними організаціями, міжнародними фондами та діаспорою, відіграють визначальну роль у поширенні українського культурного наративу та посиленні міжнародної підтримки України.

6. В умовах війни культурна дипломатія виконує подвійну функцію, як інструмента м'якої сили і засобу духовного спротиву, сприяючи збереженню національної ідентичності та утвердженню України як активного учасника глобального культурного простору.

Отже, інституціоналізація культурної дипломатії в Україні є не лише адміністративним чи структурним процесом, а насамперед проявом стратегії культурної стійкості держави, що поєднує політичні, гуманітарні та символічні виміри її присутності у світі.

2.2 Роль Українського інституту у формуванні міжнародного іміджу України

Дослідження аналітичного центру «Brand Ukraine» про сприйняття України у світі у 2023 році, яке було презентовано 7 березня 2024 року, засвідчує важливий факт: сприйняття нашої держави перейшло з кількісного в якісне [13, 14]. Це означає, що іноземці хочуть дізнаватися про Україну здебільшого вже не через призму війни та поточних новин, а саме через культуру, історію й мистецтво. Тож це неабиякий шанс перевідкрити Україну світові, зацікавити й зафіксувати передусім у європейському культурному просторі.

За результатами дослідження, Україна зберегла місце серед перших

двадцяти найвідоміших країн світу (16-та позиція). Попри негативний вплив війни на сприйняття безпеки, бізнес-клімату та туристичної привабливості, країна зміцнила статус впливового міжнародного гравця й стабільно входить до 15% держав з найвищим рівнем впливовості на міжнародній арені. Інформаційна присутність України у світових медіа зменшилася (на 20% у

44

новинах і понад 40% у соцмережах), проте зросла тематика, пов'язана з культурою, спортом і громадськими ініціативами. Попри «втому від війни», у 2023 році Україна залишилася четвертою за рівнем уваги темою у світових новинах. Хоча війна залишається головною асоціацією, дедалі частіше Україну сприймають через її культурні, технологічні та спортивні досягнення. Рівень підтримки України на Заході дещо знизився, але більшість громадян залишаються проукраїнськими; зросла підтримка євроінтеграційного курсу й вступу до НАТО. Обсяг позитивних публікацій про Україну збільшився з 8% до 10%, а провідними рисами іміджу стали героїзм, демократичність і стійкість. Інтерес до України в пошукових запитах повернувся до воєнного рівня, ставши більш різноманітним – це результат, що далі світ де більше сприймає Україну як державу з власним культурним та інтелектуальним потенціалом [13].

У своєму дослідженні «Формування іміджу держави на міжнародній арені» Євгенія Тихомирова трактує імідж країни як уявлення або образ держави як соціально-політичного утворення [46]. Формування такого уявлення відбувається під впливом низки факторів, серед яких – спосіб життя населення, політичний устрій, рівень розвитку громадянського суспільства, історичне минуле та наявні ресурси країни. Водночас імідж держави також можна розглядати як комплекс емоційних і раціональних вражень, що виникають на основі поєднання внутрішніх характеристик держави та індивідуального або колективного досвіду її сприйняття. Щоб сформувати позитивний міжнародний імідж, держава повинна цілеспрямовано застосовувати інструменти, які сприяють поширенню її культури, мови, цінностей і політичних орієнтирів.

На думку українського дипломата Василя Кирилича, трансформація

іміджу держави – це тривалий процес, який не може відбутися за рік чи навіть п'ять, незалежно від розміру інвестицій у рекламні кампанії. Для цього необхідно створити ефективні інституційні механізми, тобто системи, структури та стратегії, що здатні забезпечити сталі й переконливі докази відповідності держави бажаному образу та її автентичній сутності [16]. Для формування позитивного іміджу держави, сама держава мусить впроваджувати

45

механізми, які ефективно сприятимуть поширенню культури, мови, цінностей та політичних поглядів.

У перші десятиліття після здобуття незалежності Україні не вдалося створити достатньо якісних і конкурентних культурних продуктів, які могли б привабити міжнародну аудиторію [36]. Як зазначає експертка з питань стратегічних комунікацій ГО «Інформаційна безпека» Тетяна Попова, до кінця 2013 року нашу державу за кордоном здебільшого асоціювали з образом молодшої перехідної демократії, країни Помаранчевої революції, відомих спортсменів і привабливих жінок. У той самий час Україну часто характеризували як ту, що мало впливала та державу з нестабільною політичною ситуацією, високим рівнем корупції, неефективною владою, невизначеними перспективами розвитку та не сприятливим інвестиційним середовищем [31]. Уряд намагався виправити цю ситуацію шляхом ухвалення спеціальних програм для формування позитивного міжнародного іміджу. Проте ані державна програма на 2003–2006 роки, ані цільова програма, розрахована до 2011 року, не принесли очікуваних результатів.

Першочергово, головну роль в культурній дипломатії відігравала держава. За словами американського професора з публічної дипломатії Яна Меліссена, нова публічна дипломатія вже не обмежується меседжами, рекламними кампаніями чи навіть прямими урядовими контактами з іноземною громадськістю, що слугують зовнішньополітичним цілям [77, р. 22]. Автор писав, що культурні інституції сприяють просуванню національних інтересів опосередковано – через формування довіри на міжнародному рівні. Вони

виступають неурядовими представниками у транснаціональних відносинах, додаючи ще один рівень до механізмів культурної дипломатії. У глобалізованому світі країнам необхідні надійні партнери за кордоном, тому міністерства закордонних справ навряд чи обмежаться традиційними методами публічної дипломатії, що орієнтовані лише на політичні меседжі та односторонню комунікацію [77, 23].

46

У 2015 році Міністерство культури України представило концепцію створення Українського інституту (спочатку він задумувався як Інститут імені Тараса Шевченка) [18]. Основною його місією стало поширення знань про Україну та її культурні надбання у світі, а також формування мережі представництв у європейських країнах. Відомий експерт у сфері культурної та публічної дипломатії Єжи Онух підкреслив, що подібна установа не матиме успіху, якщо її створювати винятково заради символічного ефекту [26]. На його думку, ключовим завданням має стати послідовне формування бренду України як на міжнародному рівні, так і всередині держави. Саме у цьому контексті він визначив культурну дипломатію як інструмент представлення іміджу країни засобами культури.

Своєю чергою, тодішній директор Українського центру культурних досліджень Олександр Буценко наголосив, що ідея заснування Інституту зумовлена браком системних знань про українську культуру за кордоном. Це, у свою чергу, впливає на суспільні настрої в багатьох країнах і часто пояснює недостатній рівень міжнародної підтримки України. На його переконання, щоб іноземна аудиторія виявляла інтерес до України, держава має запропонувати якісний і конкурентоспроможний культурний продукт.

Т. Пересунько у своїй статті процитувала заяву Міністерства культури України від 30 березня 2015 щодо створення Українського Інституту Тараса Шевченка [27], де стверджувалося, що спроби створити єдину інституцію, яка б представляла українську культуру за кордоном, тривають з 1993 року. Та на

жаль, без відчутних результатів. Російська агресія у 2014 році актуалізувала питання інституціоналізації культурної дипломатії України, що сприяло активізації відповідних ініціатив. Постало питання створення мережі центрів культурної дипломатії в Україні та за кордоном. Країна стикнулася з викривленим та стереотипним баченням іноземців завдяки російській пропаганді та просуванню імперіалістичних наративів. За словами Розумної, попри очевидну динаміку процесу інституалізації культурної дипломатії в

47

Україні, створення інститутів культурної дипломатії не були логічно пов'язаними між собою та не мали очікуваних результатів [38]. Ще до створення інституту, були експерти, які скептично ставилися до його успіху. Інституалізація – це непростий шлях, який в Україні перебуває на стадії формування. Український Інститут повинен діяти як державна установа, пристосована до обмежених бюджетних ресурсів, з урахуванням проблеми розмитості відповідальності владних органів та корупційних ризиків у розподілі фінансування. Водночас його діяльність має спиратися на європейські підходи до культурної політики та популяризації культури, незалежно від того, що вона охоплюватиме країни різних регіонів світу. Українська наукова спільнота продовжує стикатися з низкою відкритих питань, оскільки процес інституалізації культурної дипломатії ще триває.

Посилення ролі м'якої сили в міжнародних відносинах вимагає від дипломатів усе більшої гнучкості. Для захисту інтересів України та формування позитивного іміджу за кордоном в червні 2017 року уряд прийняв рішення про створення державної установи «Український інститут» [35]. Завданням інституту стали презентація та просування іміджу України у світі, сприяння міжнародним обмінам та інтеграції України у світовий культурний простір, популяризація української мови та культурного продукту за кордоном, поширення інформації про науковий, освітній та туристичний потенціал нашої держави тощо. Вже в серпні 2018 генеральним директором було призначено

Володимира Шейка, що стало фактичним початком діяльності інституту. Реалізація довгоочікуваної ідеї інституалізації культурної дипломатії дало поштовх створенню низки інших установ. Українського культурного фонду, Українського інституту книги, Національного фонду досліджень України, Українського інституту національної пам'яті. В 2020 році УІ затвердив стратегію Інституту на 2020-2024 рр [44]. Важливим напрямком Інституту була співпраця з закордонними інституціями, які надалі стали постійними партнерами. На початку своєї діяльності УІ на чолі з Володимиром Шейком зробив надзвичайно важливий крок – визначив місію, цілі, цінності та

48

принципи. Це заклало фундамент інституції, яка в перший рік діяльності вже мала чималі успіхи. Так уже в звіті про діяльність за 2018 рік відбулося щонайменше 150 зустрічей і консультацій, підписано угоди про співпрацю з закордонними інституціями та підтриманні закордонні проєкти. Лише за 2019 рік було реалізовано проєктів у 12 країнах, наймасштабніша репрезентація України в іншій країні з нагоди Двостороннього року культури Україна-Австрія 2019. В рамках якого було реалізовано 39 проєктів у 5 містах Австрії. Більше 100 тис відвідувачів і 10 млн охоплень в ЗМІ за цей рік.

Можна припустити, що ключовим чинником посилення культурно-дипломатичної діяльності стали події лютого 2014 року, які спричинили суспільний злам і спонукали до переосмислення міжнародної репутації України, зокрема в європейському контексті. У цьому зв'язку варто проаналізувати відмінності між попередніми урядовими ініціативами, які не дали очікуваних результатів, та створенням Українського інституту як нового підходу до формування міжнародного іміджу держави. Хоч і зацікавлення в культурній дипломатії політичних діячів не почалося з 2015 року, а значно раніше, та саме УІ уже святкує 6 років своєї діяльності. Є вірогідність, що врахування міжнародного досвіду сильно посилило позиції інституту, оскільки концепцію пропонованого інституту розробив Український центр культурних досліджень з урахуванням досвіду іноземних держав (Великобританії, Італії,

Німеччини, Польщі, Чехії та Франції) [27].

Команда Українського інституту розробила стратегію проаналізувавши досвід України в минулому, а особливо після Майдану, а також дослідили закордонні інституції. Було проаналізовано близько 10 аналогічних інституцій: від найдавніших, таких як Британська рада, Гете-Інститут, до молодих і дуже схожих на Український інститут, як-от Литовський культурний інститут [20, ст. 117]. Команда проаналізувала запити в галузі культури України, врахувала стан і динаміку культурних процесів, зокрема за кордоном, вивчила досвід інститутів культурної дипломатії Великої Британії, Німеччини, Франції, США, Чехії, Литви та Іспанії, а відтак визначила пріоритетні сектори культури, з яких вона

49

розпочала свою роботу: музика, кіно, перформативне й візуальне мистецтва, література [20, ст. 117].

Про Україну та її культуру мають говорити не лише дипломати, але й в більшій мірі митці, інтелектуали, науковці, активісти. Український інститут заклав фундамент для позитивного сприйняття України за кордоном, яке нам дуже знадобилося після повномасштабного вторгнення. Впродовж 2020-2022 років інститут проводив дослідження сприйняття України в країнах Європи, США, Японії. За даними звітів, ми все ще несемо тяглість сприйняття узагальненого радянського наративу. Та попри це, завдяки роботі інституцій, культурних діячів та дипломатів, про кулінарну культуру знають як про унікальну українську, наших письменників запрошують на конференції, наші музичні гурти їздять по світу. Також не дивно, що асоціації з Майданом та війною наразі у всіх на думці. Важливо також розуміти, що кожна країна унікальна своїм досвідом, тому і для кожної країни потрібен особливий підхід та культурний продукт, щоб його могли прийняти. В інтерв'ю директор Володимир Шейко казав, для того щоб долати первинну недовіру з боку іноземців проєкти мають бути привабливими та зрозумілими закордонній аудиторії і мають бути з самого початку заточені під іноземців, тобто створювати з нуля те, що можна назвати експортний проєкт [10]. «Україна цікава тоді, коли робить речі, які дуже

відрізняються від того, що вже є у Західній Європі» – Кларіс Броссар, координаторка, Alliance Française [42].

За даними дослідження 2020 року про сприйняття України у Франції затребуваність сучасного українського культурного продукту, на думку експертів, висока, адже французи люблять нове і незвичне, а також мають цікавість до Східної Європи [42]. Одним із позитивних прикладів співпраці виглядає робота з Центром Анни Київської, яка відбувається на постійній основі, а діяльність центру спрямована на широкий загаль, що підвищує обізнаність і про цю історичну постать, і про Україну загалом. В Угорщині до прикладу на момент 2020 року сплески зацікавленості Україною спостерігаються під час знакових подій, що активно висвітлюються у медіа: на

50

кшталт Революції гідності, воєнних дій на сході України, перемоги на «Євробаченні», але досить швидко такий інтерес згасає [40]. Щодо важливо партнера не тільки в культурній дипломатії Великої Британії, аудиторії, які вже мали попередній досвід відвідування України або співпраці з українськими інституціями, більш чітко розуміють образ України та її культури, при цьому все ще зберігається певна еkleктика сприйняття (радянські образи та наративи поруч із питомо українськими) [41].

З моменту російського вторгнення 2022 року Український інститут став одним із головних інструментів культурної дипломатії, працюючи над зміцненням міжнародної підтримки України. Його діяльність зосереджена на формуванні позитивного іміджу країни через мистецтво, освіту, науку та історичну правду. Інститут координує міжнародні проєкти, що висвітлюють українську ідентичність, протидіє російській дезінформації та сприяє інтеграції України в глобальний культурний простір. Його ініціативи допомагають закріпити Україну як країну стійкості, свободи та європейських цінностей.

З початком повномасштабного вторгнення росії культурна дипломатія стала ключовим інструментом у зміцненні міжнародного іміджу України. Український Інститут, як державна установа, відіграє важливу роль у

представленні національної культури за кордоном, налагодженні міжнародних зв'язків та боротьбі з російською дезінформацією.

За даними звіту у 2022 році Інститут реалізував понад 200 проєктів у 24 країнах світу. Серед них – масштабний Сезон культури Велика Британія – Україна, концерт *Notes from Ukraine* у Карнегі-Холі на честь 100-річчя «Щедрика», а також кампанія «Листівки з України», що привертала увагу до руйнування української культурної спадщини [57]. Важливою частиною діяльності стала робота над деколонізацією української культури – виправленням некоректної ідентифікації українських митців у світових музеях та скасуванням російської культурної присутності на міжнародних подіях. Попри війну, Інститут не лише продовжив роботу, а й розширив географію проєктів та залучив понад 75 мільйонів гривень позабюджетних коштів від

51

міжнародних партнерів. Це свідчить про високу довіру до організації та її стратегічне значення для просування України у світі.

2024 рік для Українського інституту став роком успішних прикладів послідовної, принципової та далекоглядної дипломатії. УІ працював над тим, щоб Україну знали не лише за назвою, а й розуміли за змістом. За даними звіту УІ 2024 серед знакових ініціатив стали: Авіньйонський театральний фестиваль, який відзначився аншлагом на покази українських вистав; Тиждень Української драми у Франції; Франкфуртський книжковий ярмарок, де Український інститут долучився до організації 12 подій; культурна програма міжнародної конференції з питань відновлення України URC2024 у Берліні; повернення української атрибуції творам мистецтва у світових музеях; підтримка митців на міжнародних заходах й резиденціях; перекладацькі премії; комунікаційна кампанія «Найменша підтримка» та багато інших [58].

Діяльність Українського інституту демонструє широкий спектр ініціатив, спрямованих на роботу з різними аудиторіями, у тому числі в умовах обмежених ресурсів. До прикладу, партнерство з європейським франко-німецьким мовником ARTE, у результаті якого було створено дванадцять документальних

стрічок, що відображають українські реалії періоду повномасштабного вторгнення. Важливим кроком також стало розроблення посібника з деколонізації для музеїв і установ культурної спадщини, що дозволяє по-новому представити українських митців у світовому контексті. Інститут прагне виступати надійним джерелом знань про Україну, особливо в тих середовищах, де традиційно домінувала російська культура та пропаганда. Саме з цією метою він долучився до створення Глобальної коаліції українських студій за ініціативи першої леді Олени Зеленської. Коаліція об'єднує академічні осередки українознавства у світі та сприяє зміцненню позицій України в університетських дослідженнях, поступово витісняючи Росію з простору східноєвропейських студій. Варто підкреслити і свідоме розширення географії діяльності Інституту, він послідовно зміцнює свою присутність не лише у традиційних для України європейських країнах, а й у регіонах, де до цього

українська культурна дипломатія була практично відсутня, у Азії, Африці та Латинській Америці.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1 Культурна дипломатія України як складова національної безпеки

Культурна дипломатія є важливою частиною зовнішньої політики, адже допомагає встановлювати контакти з іншими країнами, знайомити світ з українською культурою та сформувати позитивний образ та імідж держави. Під час російсько-української війни її роль значно зросла, оскільки вона стала засобом отримання міжнародної підтримки, боротьби з дезінформацією та збереження української ідентичності. Після початку повномасштабного вторгнення активність у сфері культурної дипломатії помітно посилилася, з'явилися нові завдання, такі як ефективне спілкування з іноземною аудиторією, спростування російських наративів та включення культурної складової у стратегію публічної дипломатії МЗС. Сьогодні культурна дипломатія розглядається не лише як форма м'якої сили, а й як інструмент інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій. У сучасному світі культура дедалі частіше використовується як політичний ресурс, що впливає на суспільну думку, посилює позиції країни та допомагає відстоювати її інтереси. «Культурна дипломатія як складова зовнішньої політики є також ефективним інструментом конструктивного діалогу і партнерства між державами. Такий діалог сприяє послідовному просуванню національних інтересів у світі, виходячи із принципів відкритості, багатовекторності, неприйняття силових і конфронтаційних методів у міжнародних відносинах. Питання культурної дипломатії важливі у будь-який час, але особливої значущості вони набувають під час воєнних протистоянь» [9, ст. 1061]. Культура ніколи не була поза політикою, оскільки це мова, спадщина, мистецтво, митці та культурні діячі. Усе це постало під загрозою винищення. І саме тому важливим аспектом є захист культури, а ще важливіше – це винесення питання культури на міжнародний рівень аби Україна сприймалася як суб'єкт з власним великим культурним полем. У сучасному глобалізованому світі важливо слідкувати за

прогресом та інноваціями і шукати нові інструменти реалізації стратегії для того щоб захопити більшу міжнародну аудиторію. У своїй статті дослідники Гололобов та Ємельянов описали нові підходи впровадження культурної дипломатії на закордонну аудиторію. Серед таких інструментів це використання ШІ, йдеться про використання сучасних цифрових технологій, зокрема створення чат-ботів для комунікації з міжнародною аудиторією, аналізу великих даних для виявлення культурних тенденцій та уподобань, а також застосування машинного навчання з метою адаптації культурних продуктів до потреб різних цільових груп. Це відкриває для держав можливість не лише ефективніше популяризувати власні культурні надбання, а й пропонувати персоналізовані формати культурного контенту для окремих сегментів світової спільноти [11, ст. 196]. Також кооперація з недержавними акторами та неурядовими організаціями, культурними інституціями закордоном зміцнює зв'язки та збільшує видимість України. Яскравим прикладом є співпраця Українського інституту з Гете-Інститутом в Німеччині та Британською Радою у Великобританії. «В умовах війни культурна дипломатія стає інструментом боротьби за міжнародну підтримку та донесення правди про події в країні. Україна, зіткнувшись з військовою агресією, активно використовує культурну дипломатію для привернення уваги світової спільноти до своїх проблем, мобілізації міжнародної солідарності та підтримки» [11, 197].

Саме зараз м'яка сила стає на один рівень з жорсткою силою, адже це є важливою складовою захисту національних інтересів та питання виживання нації. За словами Тіни Пересунько, «Відтепер національна безпека та культурна ідентичність не є другорядними в українській політиці» [27]. У законодавстві України зазначено, що національна безпека України – це «Захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [33]. Терещук у своїй статті писав, що завданням українських дипломатичних представництв та культурних установ – створення механізмів не лише просування національного культурного продукту, а й

надання правдивої інформації про події на території України. Іншим державам бракує інформації про Україну, тому враховуючи умови збройної агресії це не просто питання створення позитивного міжнародного іміджу, а питання внутрішньої безпеки [83].

Говорячи про культурну дипломатію з точки зору національної безпеки, варто розуміти, що є виклики і загрози, які постають перед Європою, які культурна дипломатія намагається здолати. Передусім – це боротьба з дезінформацією, захист культурної спадщини, формування міжнародного іміджу, стимулювання розвитку культури та економіки, зміцнення національної ідентичності, просування системи демократичних цінностей тощо. Метою культурної дипломатії є зміцнення взаєморозуміння та впливу на контакти з іншими країнами. Незважаючи на те, що культурній дипломатії часто не надається належного значення, вона здатна відігравати важливу роль у досягненні цілей зовнішньої політики держави та навіть у підтриманні національної безпеки. Для демократичної Європи культурна дипломатія є радше майданчиком для дискусій, створення організацій, які роблять проекти покликані інформувати, розвивати та зацікавити людей цінувати свою культуру, пізнавати інші культури. Наприклад Французький інститут (Institut français) працює як провідна установа культурної дипломатії, просуваючи французьку культуру та мову у світі. Це сприяє підвищенню авторитету Франції як культурного та дипломатичного центру Європи. В Німеччині Goethe-Institut є ключовим інструментом німецької культурної дипломатії, завдяки якому Німеччина зміцнює свої позиції в міжнародному культурному обміні, зокрема у Східній Європі.

Після подій 2014 року в Україні виник посилений інтерес до методів культурної дипломатії. Про зв'язок культурної дипломатії, іміджу держави з національною безпекою говорили в 2020 році під час Міжнародного Форуму Культурної дипломатії від Українського Інституту [56]. Культурна дипломатія як складова публічної дипломатії є дуже важливим напрямом діяльності держави.

Репрезентація України – це про наше місце у світі та нашу безпеку у світі.

56

Постає питання, а чи може культурна дипломатія вирішити державні та політичні питання? Андрій Сибіга, міністр закордонних справ України цитує влучні та показові слова генерального директора Українського інституту Володимира Шейка, який публічно називає культурну дипломатію чинником національної безпеки, способом зміцнення суб'єктності держави, дієвим інструментом деколонізації та критичного осмислення свого місця у світі. Валентин Петров керівник служби з питань інформаційної безпеки Апарату Ради національної безпеки й оборони України казав «Роль же культурної дипломатії полягає у створенні належного контенту та його адаптації для різних цільових аудиторій з урахуванням їхніх особливостей сприйняття, ціннісних установок тощо. Вочевидь така робота має проводитись у тісній взаємодії з представниками творчої інтелігенції, діячами культури, мистецтвознавцями тощо» [29]. Окупація України, повномасштабне вторгнення, необхідність відновлення територіальної цілісності і суверенітету кардинально змінили вектор і суть культурної політики, адже тепер постає питання екзистенційності цілої нації. За словами Еміне Джапарової, першої заступниці міністра закордонних справ України, є два головні виклики, перед якими постають інституції, що займаються культурною дипломатією, а також перед держустановами. Перший – це суб'єктивізація країни, територіальна цілісність, ідентичність, як ми себе комунікуємо, та які реформи впроваджуємо. Другий – економізація зовнішньої політики. Мова йде про репутацію країни яка впливає і на економічні стосунки. «Ми живемо в епоху брендів», тому інвестиції в іміджеву стратегію, людські ресурси та окремі структури, що будуть транслювати країну зовні дуже важливі [56].

Окремо слід зазначити питання культурної спадщини та її захист під час збройних конфліктів у світі. Матеріальні та нематеріальні культурні цінності є однією з ключових основ дальшого процесу єднання, консолідації будь-якої нації та формування спільної національної історичної пам'яті, зокрема щодо

російсько-української війни [31]. Є потреба в державній політиці, яка стане чинником національної безпеки країни.

57

Внесення об'єктів будь-якої країни, що представляють високу універсальну цінність, до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – це суттєвий крок для зміцнення позицій не тільки регіону, до якого належить даний об'єкт, а й усієї країни [2]. Міжнародний кримінальний суд поділяє воєнні злочини проти культурної спадщини на п'ять категорій: спрямування атак на певні об'єкти, що перебувають під охороною (це стосується будівель, призначених для релігії, освіти, мистецтва, науки чи благодійності, а також історичних пам'яток); наведення ударів по цивільних об'єктах (це передбачає будь-яку матеріальну культурну власність або спадщину, яка не є будівлею, призначеною для зазначених попередньо цілей, або історичною пам'яткою); знищення або вилучення майна (усіх видів), що належить певним особам та інші злочини, які так чи так можуть опосередковано стосуватися культурної спадщини; депортація або примусове переміщення, «посягання на особисту гідність», а також сексуальні або гендерні злочини [32].

У Резолюції 2199 (2015) Ради Безпеки ООН [88], яка, зокрема, засуджує знищення культурної спадщини в Іраку та Сирії силами ІДІЛ і ФАН – незалежно від того, чи є воно випадковим або навмисним (до прикладу, цілеспрямоване руйнування релігійних місць і об'єктів). Та варто також розробити механізми притягнення до відповідальності винних за знищення культурної спадщини, матеріальної і нематеріальної, в умовах збройних конфліктів.

У статті від Траст Дж. Пола Гетті, автор цитує Генеральну директорку ЮНЕСКО Ірину Бокову, яка називає знищення екстремістами пам'яток культури елементом «культурної чистки» [71]. В аналітичній доповіді від Центру внутрішньополітичних досліджень зазначено, що культурні цінності як складник спадщини не можуть зводитись тільки до фізичних об'єктів або місць. Вони також є джерелом життя спільноти. «Культурна чистка полягає у викоріненні матеріальних опор культурної пам'яті, які складають

інфраструктуру повсякденного культурного життя. У контексті гібридної війни культурні цінності можуть бути використані для провокування нових або

58

загострення наявних конфліктів, зокрема шляхом висунування претензій на культурні цінності на територіях, що належать іншим націям. У збройних конфліктах культурні цінності можуть використовувати для утвердження власних наративів ідентичності та виправдання своєї діяльності певними політичними лідерами або терористичними угрупованнями. Мародерство та розкрадання культурних цінностей можуть бути елементами культурного знищення групи, а незаконна торгівля старожитностями – складником економіки конфлікту» [32, ст. 16].

Культурна спадщина визначає ідентичність нації, її захист від руйнації та знищення – це захист національної безпеки. Росія знищує культурні надбання України з метою стерти її з лиця землі, а це загроза існуванню нації. Міжнародні організації ЮНЕСКО, Рада Безпеки, ООН повинні взяти до уваги проблему загрози знищення культурної спадщини як загрози існування націй. «Не викликає сумнівів, що просування об'єктів культурної спадщини здатне позитивно вплинути на імідж держави на міжнародній арені, послужити підтвердженням того, що дана держава бере активну участь у процесі збереження світової спадщини» [3, ст. 66]. Одним із помітних проектів у площині культурної дипломатії заради збереження мистецтва є український бренд «OLIZ». Це окремий спецпроект спільно з ініціативою Президента України «UNITED24». Йдеться про створення колекції хусток «Викрадене мистецтво» [4], присвяченої зруйнованим українським музеям внаслідок агресивних воєнних злочинів росії, а також пам'яткам мистецтва, які в різний період були незаконно вивезені, викрадені російською федерацією.

У листопаді 2015 р. 38-ма Генеральна конференція ЮНЕСКО ухвалила Стратегію посилення дій Організації щодо захисту культури та сприяння культурному плюралізму в разі збройного конфлікту (38/C48) [81]. Стратегію було ухвалено у відповідь на збільшення навмисних нападів на культурну

спадщину, використання практик навмисного та систематичного знищення культури як зброї у війні з метою дестабілізації населення та завдання шкоди осерддю суспільства в довгостроковій перспективі [32, ст. 9]. Захист та

59

збереження культурної спадщини в європейських країнах уже стає питанням нагальним, оскільки є маса прикладів в країнах інших регіонів, коли знищення культури дорівнює знищенню народів. Тому Європа мусить розробляти стратегії, укласти закони, які сприятимуть належному захисту спадщини.

3.2 Інформаційний вимір культурної дипломатії: боротьба з російською пропагандою через культуру

У сучасній інформаційній війні, де культура часто використовується як інструмент маніпуляції, важливим аспектом є просування правдивої інформації та наративів. Культурна дипломатія допомагає зміцнити стійкість європейських країн до пропаганди, особливо з боку росії, яка активно використовує культурний дискурс для поширення дезінформації та формування свого впливу на міжнародній арені. Реалізація інформаційної стратегії спрямованої на протидію дезінформації тісно переплітається з культурною дипломатією і дає широкі можливості для реалізації контент-стратегії, проектної діяльності тощо.

Міністр закордонних справ України Андрій Сибіга акцентував на критичній важливості посилення комунікаційних спроможностей України. Особливо це стосується держав Азії, Африки і Латинської Америки [24]. У Стратегії Публічної Дипломатії МЗС України виділено, що інструменти культурної та експертної дипломатії на сьогодні вкрай необхідно використовувати для просування теми протидії російській агресії (зокрема питань деокупації, порушення прав людини, дезінформації тощо) для політиків, держслужбовців, експертів і науковців іноземних країн, у рамках міжнародних організацій тощо [43].

Обмежені фінансові ресурси є однією з основних перешкод для розширення програм культурної дипломатії. Невеликі країни стикаються з

труднощами в просуванні своєї культури через брак коштів. Україна перебуває у стані війни і це значно ускладнює виділення коштів на сферу культури. Інформаційні технології та медіа значно впливають на культурну дипломатію, відкриваючи нові можливості для культурного обміну, але й створюючи нові

60

загрози, пов'язані з пропагандою та дезінформацією. В епоху інформаційної війни, пропаганди та фейкових новин складно донести суспільству правдиву інформацію навіть якщо вона заснована на фактах. Важливо також розуміти, що культурна дипломатія України «завойовує увагу» світу в той же час коли російська культурна дипломатія або пропаганда активно прогресує та розвивається завдяки великим інвестиціям.

Автор статті «Cultural Diplomacy as a Weapon of the Kremlin» Андрій Авраменко стверджує, що культурна дипломатія Кремля – це частина державної стратегії з поширення ідеологічних наративів, посилення впливу та легітимації дій росії на міжнародній арені. Російські культурні інституції не просто проводять культурно-освітню діяльність, а активно використовують як інструмент зовнішньої політики [64]. Кремль використовує культурну дипломатію для поширення наративів та ідеї «русского мира», впливу на медіа та телебачення, створення фестивалів та дитячих таборів для виховання та звісно ж для пропаганди. Російська культурна дипломатія – це не просто м'яка сила, а інструмент стратегічного впливу, який використовується для ідеологічного втручання, підриву довіри до демократичних цінностей та легітимації агресивної політики. Україні важливо не лише реагувати, але й активно створювати власні культурно-дипломатичні стратегії, які будуть прозорими, ефективними та орієнтованими на аудиторію, яка піддається маніпуляціям. Необхідно посилювати міжнародні партнерства, підвищувати медіаграмотність, законодавчі підходи до регулювання іноземної культурної активності, особливо якщо вона пов'язана з державами, що мають агресивні амбіції.

У 2022 році Український інститут реалізував проєкт «Study of the cultural

diplomacy institutions of the Russian Federation» у якому провів дослідження стратегії, діяльність та ключові інструменти російських інституцій культурної дипломатії. У центрі уваги цієї серії статей опинилися три найбільші російські державні або пов'язані з державою організації, що мають на меті поширення геополітичних та культурних наративів Кремля та розвиток мереж з росіянами

61

та їхніми симпатиками за кордоном: Росспівробітництво, Фонд «Русский мир» та Фонд Горчакова [87]. Висновки показали, що після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, ці інституції лояльно підтримували воєнні цілі росії та приєдналися до зусиль щодо встановлення російської присутності на тимчасово окупованих українських територіях, інвестиції спрямовані на сприяння вивченню російської мови, популяризацію російської культури (літератури, хореографії, музики, театру тощо) та основних російських наративів, таких як російські інтерпретації Другої світової війни та радянського періоду, поширення прокремлівських наративів серед іноземної аудиторії.

В стратегічному документі Українського інституту на 2020-2024 роки зазначено що найбільшими викликами для України є інформаційні втрати в гібридній війні, зокрема, через деструктивну пропаганду та дезінформацію з боку росії [44, ст. 17]. Позиції України також послаблюються високою політичною, безпековою та макроекономічною нестабільністю всередині країни. За таких обставин Україна як суб'єкт повинна сформувати власну позицію та інформаційну повістку. Саме культура, освіта та наука мають потенціал, щоб запропонувати потужну альтернативу негативним наративам про Україну. «Важко переоцінити важливість роботи в академічній та науковій сферах, яка формує міжнародні наративи та аргументи, що впливають на сприйняття України мільйонами іноземців. Україна практично відсутня як предмет дослідження в міжнародному гуманітарному дискурсі. Щоб зробити теми, пов'язані з Україною, життєздатними, необхідно використовувати інтерес наукової спільноти до історії Східної Європи, спадщини модернізму та

постколоніальних досліджень» [44, ст. 18].

Марія Шкурко, вважає, що головною проблемою є «мовчазна» західна підтримка російської пропаганди через культуру. Вона називає декілька причин цього, зокрема давній сентимент до імперської культури росії та травми Другої світової війни, ігнорування історичного та культурного значення країн «на схід від Берліна» [63, ст. 744]. Наприклад, формуючи програму благодійних

62
концертів на підтримку України, німецькі філармонії свідомо вибирають музику російських композиторів Дмитра Шостаковича та Петра Чайковського [62]. Культурну дипломатію України наразі потрібно формувати, зважаючи на цілі війни, які агресор ставить перед собою. Серед них основні – «демілітаризація та денацифікація України», а також «остаточне розв’язання українського питання». Ворог заперечує право українців на самовизначення, власну ідентичність, мову та культуру.

Інститут Стратегії культури опублікував статтю про важливі проєкти ти культуру під час війни [19]. У статті зазначено, вагомий внесок у поширення інформації про Україну, її культуру та реалії війни з росією роблять публікації українських авторів у провідних міжнародних медіа, а також англomовні проєкти на кшталт подкасту «Explaining Ukraine» чи серії PEN Ukraine «Діалоги про війну». Не менш важливу роль відіграють освітні ініціативи, зокрема курс Тімоті Снайдера «The Making of Modern Ukraine», розміщений на YouTube-каналі YaleCourses. Водночас культурну присутність України посилюють закордонні мистецькі резиденції, виступи українських письменників на міжнародних подіях, благодійні концерти й тури вітчизняних музикантів, а також участь українського кіно у престижних фестивалях – у Венеції, Торонто та вперше на Nordisk Panorama Film Festival.

В сучасних умовах інформаційної війни культурна дипломатія стає одним із ключових інструментів протидії пропаганди та дезінформації, особливо російської. Вона перетворюється на засіб не лише просування культурних цінностей, а й захисту державних інтересів, формування міжнародної підтримки

та утвердження суб'єктності України у світі. Використання культурної дипломатії як складової інформаційної стратегії дозволяє державі ефективно реагувати на інформаційні загрози, створювати власні наративи й зміцнювати довіру до української позиції. При обмеженні ресурсів Україна активно розвиває культурно-дипломатичні ініціативи, які об'єднують гуманітарний, комунікаційний та безпековий виміри. Приклади діяльності Українського інституту, культурних і медійних проєктів, виступів митців та

63

науковців за кордоном демонструють, що культура стає дієвим засобом у боротьбі. Протиставляючи власні ініціативи агресивної політиці Кремля, який використовує культуру як інструмент ідеологічного впливу, Україна вибудовує альтернативну модель, відкриту, партнерську та спрямовану на утвердження правди. Культурна дипломатія таким чином набуває стратегічного значення, формує стійкість суспільства, консолідує міжнародну спільноту навколо українських цінностей та стає потужним засобом захисту інформаційного і культурного середовища.

У сучасних умовах інформаційної війни культурна дипломатія України набула нового, стратегічного значення, ставши невід'ємною частиною комунікаційної, безпекової та зовнішньополітичної діяльності держави. Вона виступає не лише як інструмент поширення культурних цінностей чи підтримки позитивного іміджу країни, а як засіб протидії пропаганді, дезінформації та ідеологічному впливу з боку агресора.

Аналіз свідчить, що культурна дипломатія сьогодні функціонує на перетині сфер культури, інформаційної політики та стратегічних комунікацій. Її ефективне застосування дає змогу державі формувати власні наративи, просувати правдиву інформацію про події війни, а також протидіяти спотвореним інтерпретаціям, які активно поширює росія через свої медійні, освітні та культурні інституції. Ця боротьба відбувається не лише у військовій чи політичній площині, а й у символічному просторі за право визначати, як Україна постає у глобальному інформаційному полі.

Досвід останніх років засвідчив, що російська культурна дипломатія перетворилася на елемент гібридної війни. Як зазначає Андрій Авраменко, її діяльність спрямована не на міжкультурний діалог, а на ідеологічне втручання та підриє довіри до демократичних цінностей, використовуючи культуру як прикриття для пропаганди. Діяльність структур, таких як «Росспівробітництво», фонд «Русский мир» і фонд Горчакова, продемонструвала, що культура для росії є інструментом легітимації агресії, маніпуляцій із темою історичної пам'яті та нав'язування концепції «русского

64

мира». Саме тому протидія цим практикам стала пріоритетним напрямом української культурної політики.

Український інститут, реалізувавши дослідження про інституції культурної дипломатії російської федерації, продемонстрував, що ефективна протидія можлива лише за умови глибокого розуміння стратегій ворога, системного аналізу його методів впливу та створення власних, альтернативних механізмів комунікації. У цьому контексті культура стає потужним джерелом інформаційного опору – через освіту, науку, мистецтво, документальні проєкти, міжнародні виставки, кінематограф і просвітницькі кампанії.

Значну роль у сучасній інформаційній дипломатії України відіграють державні інституції – Міністерство закордонних справ та Український інститут, які інтегрують культурну складову у Стратегію публічної дипломатії. Як наголошує міністр Андрій Сибіга, особливо важливо розширювати комунікаційну присутність України в регіонах Азії, Африки та Латинської Америки, де вплив російської пропаганди залишається значним. Через культурні заходи, експертні дискусії, наукові конференції та медійні проєкти Україна прагне створити правдиву альтернативу російським наративам, зокрема у темах історії, прав людини, колоніальної спадщини та деокупації.

Водночас важливо усвідомлювати, що ресурсні обмеження залишаються одним із головних викликів для розширення культурно-дипломатичних програм. Умови війни не дозволяють виділяти достатнє фінансування на культурні

ініціативи, тоді як росія продовжує інвестувати значні кошти у глобальну пропагандистську діяльність. У цій ситуації особливого значення набуває співпраця з міжнародними партнерами, участь у грантових програмах ЄС, залучення діаспори та громадських організацій.

Як показують приклади ініціатив, наведених Інститутом стратегії культури, навіть за обмежених ресурсів Україна формує ефективну мережу культурного спротиву, яка поєднує медійні, академічні та мистецькі формати. Публікації українських інтелектуалів у світових медіа, освітні курси на провідних університетських платформах, міжнародні кінопокази, виставки та

65

музичні тури українських митців виконують функцію альтернативної інформаційної дипломатії. Ці проекти створюють новий образ України – відкритої, інтелектуальної, сучасної та здатної до діалогу.

Актуальними залишаються і виклики, окреслені в стратегічних документах Українського інституту: інформаційні втрати у гібридній війні, брак координації між культурними акторами та недостатня присутність українських тем у міжнародному гуманітарному дискурсі. Проте саме культура, наука й освіта можуть заповнити цю прогалину, використовуючи потенціал міждисциплінарного підходу – від історії модернізму до постколоніальних студій.

Симптоматичним є те, що навіть у країнах Заходу досі спостерігається «мовчазна» толерантність до російського культурного наративу, про що пише Марія Шкурко. Це виявляється у виборі музичних чи театральних програм, у стереотипному сприйнятті Східної Європи, у небажанні розглядати Україну як самостійну культурну традицію. Такий стан справ підтверджує, що культурна дипломатія України має не лише оборонний, а й просвітницький характер — вона покликана пояснювати, деконструювати колоніальні міфи та стверджувати самобутність української культури.

Отже, можна зробити такі узагальнені висновки:

1. Культурна дипломатія в умовах інформаційної війни стала

ключовим засобом протидії дезінформації, пропаганді та ідеологічному впливу агресора.

2. Вона функціонує у тісній взаємодії з інформаційною політикою, стратегічними комунікаціями та зовнішньополітичною діяльністю держави.

3. Українські інституції, зокрема МЗС, Український інститут та інші культурні організації, активно формують правдиві міжнародні наративи про Україну, поєднуючи гуманітарний, політичний та безпековий виміри.

66

4. Російська культурна дипломатія, яка фактично є частиною пропагандистської машини, вимагає системної реакції – через розвиток медіаграмотності, міжнародні партнерства, прозорі культурні ініціативи та нові формати комунікації.

5. Попри фінансові обмеження, Україна демонструє високий рівень ефективності культурної дипломатії завдяки креативним підходам, громадянській активності та міжнародній солідарності.

Культурна дипломатія перетворюється на ключовий елемент інформаційного суверенітету держави. Вона не лише формує позитивний образ України у світі, а й зміцнює її стійкість до маніпуляцій, сприяє консолідації міжнародної спільноти навколо українських цінностей та утверджує культуру як засіб боротьби за правду і свободу.

3.3 Збереження та протидія руйнації культурної спадщини України в умовах війни

Станом на 3 жовтня 2024 року за даними МКСК 1147 об'єктів культурної спадщини постраждали в Україні через російську агресію [22]. Тема відновлення та збереження пам'яток культури фігурує в рамках міжнародних дискусій. Постає питання в розробленні стратегії збереження та протидії

руйнації культурної спадщини, що зазнала пошкоджень під час російсько-української війни. Міністр культури та стратегічних комунікацій України Микола Точицький зазначає, що один із пріоритетних напрямків діяльності МКСК є збереження національної спадщини України [8].

У таблиці 3.1 наведено останні перемовини з країнами партнерами стосовно співпраці в напрямку збереження національної спадщини за вересень-жовтень 2024го року.

Таблиця 3.1

Міжнародні перемовини щодо збереження національної спадщини (осінь 2024)

Країна	Що відбулося	Дата	Основне
США	Зустрічі Міністрів культури країн G7	19.09.2024	США оголосили про виділення 1 мільйона доларів Міжнародному центру з вивчення питань збереження та реставрації культурних цінностей (ICCROM) для захисту культурної спадщини України [45].

Чехія	Міністерство культури та стратегічних комунікацій України і Міністерством культури Чехії	19.09.2024	запуск проєкту ARK III (Ковчег), що реалізується в рамках ініціативи «Підтримай українську культуру», і спрямований на збереження культурної спадщини за допомогою цифровізації [52].
Німеччина	зустріч Міністра культури та стратегічних комунікацій України Миколи Точицького і Державного міністра МЗС ФРН з питань міжнародної культурної політики Каті Койль.	20.09.2024	обговорили необхідність ефективної протидії дезінформації та російській пропаганді. За результатами перемовин сторони домовилися, зокрема, про співпрацю в сфері стратегічних комунікацій, а також обмін досвідом у питанні побудови партнерства між бізнесом і культурою.
Канада	Міністр культури та стратегічних комунікацій України Микола Точицький провів зустріч із Заступницею міністра культурної спадщини Канади Ізабель Монду	21.09.2024	обговорили важливі питання двосторонньої співпраці. Особливу увагу було приділено боротьбі з дезінформацією, зокрема протидії впливу російської пропаганди через

			кіноіндустрію [50].
--	--	--	---------------------

Італія	Зустріч у двосторонньому форматі з міністром культури Італії Алессандро Джулі	20.09.2024	обговорили перспективи багатостороннього документа щодо створення культурно-гуманітарної коаліції під робочою назвою «Неаполітанська ініціатива», яка буде спрямована на покращення подальшої координації зусиль культурної стійкості [21].
Франція	у рамках Зустрічі Міністрів культури G7 відбулися двосторонні перемовини Міністра культури та стратегічних комунікацій Миколи Точицького із заступницею Генерального секретаря Міністерства культури Франції Од Акарі-Боннері	21.09.2024	Учасники обговорили посилення співпраці у питанні захисту культурної спадщини України та її присутність на всіх важливих мистецьких платформах Франції [59].
Велика Британія	перемовини Міністра культури та стратегічних комунікацій Миколи Точицького з Міністром креативних індустрій, мистецтв та туризму Крісом Браянтом.	21.09.2024	обговорили питання захисту культурної ідентичності та сприйняття України у світі [49].
Японія	Міністр культури та стратегічних комунікацій України Микола Точицький зустрівся з Надзвичайним і Повноважним Послом Японії в Україні Мацудою Кунінорі.	01.10.2024	Сторони обговорили можливість поглиблення співпраці щодо збереження культурної спадщини, формування напрямів розвитку стратегічних комунікацій на міжнародному рівні та промоції української культури в Японії [53].

Хорватія	Телефонна розмова між Міністром культури та стратегічних комунікацій України Миколою Точицьким та Міністеркою культури та медіа Республіки Хорватія Ніною Обулен-Коржінек	04.10.2024	Обговорили питання збереження культурної спадщини України, яка продовжує зазнавати руйнувань через російську агресію [51].
Ізраїль	Зустріч Міністра культури та стратегічних	6.10.2024	Сторони обговорили питання

69

	комунікацій України Миколи Точицького Міністром культури та спорту Ізраїлю Махлуфом Зогаром		поглиблення культурної співпраці та збереження національної ідентичності в умовах війни [12].
--	---	--	---

Джерело: складено авторкою на основі електронних ресурсів

Очевидно, що коли йдеться про збереження культурної спадщини не можна не згадати організацію ЮНЕСКО, яка в січні 2023 року додала до переліку Світової спадщини історичний центр Одеси [6]. За словами керівниці Бюро ЮНЕСКО, а з жовтня 2022 року професорки зі збереження архітектури К'ярари Бардескі, «За допомоги ЮНЕСКО, насамперед фінансової, в Україні реалізується низка проєктів із захисту та відновлення культурної спадщини» [6]. Та невід'ємною частиною в питанні збереження спадщини залишається міжнародна співпраця. Зустрічі Міністра Точицького з представниками низки держав, свідчать про зміцнення співпраці між Україною та країнами-партнерами у сфері культури та стратегічних комунікацій, що сприятиме подальшому посиленню культурних та дипломатичних зв'язків між ними. Проте, проблема полягає у відсутності та недостатній ефективності цих перемовин, особливо без укладання договорів та стратегічних документів.

Для вирішення цього питання, необхідне ефективне залучення країн-партнерів до питання збереження культурної спадщини України в умовах

війни та розширення співпраці з міжнародними організаціями, а також забезпечення фінансування. Важливим кроком стане фінансова та грантова підтримка країн-партнерів. Як відомо, США виділили 1 млн доларів на захист культурної спадщини України. Грантова угода підписана під час Зустрічі Міністрів культури країн G7. Тресторонню угоду між урядами України, Італії та ЮНЕСКО. Вона стосується виділення італійською стороною коштів на відновлення, а саме на пошкоджені російськими обстрілами пам'ятки архітектури зі списку ЮНЕСКО в Одесі. Як повідомили в Міністерстві культури України, план відновлення розрахований на три роки і коштуватиме 45

70

мільйонів євро. Оскільки в період з вересня по жовтень 2024 року було здійснено низку зустрічей з країнами G7, очікується фінансова підтримка від них.

Варто також відкрити питання підписання стратегічних документів, в яких будуть міститися чіткі, конкретні кроки по відбудові знищеної матеріальної спадщини внаслідок російських атак, по відновленню пам'яток архітектури та поширенню інформації про злочини РФ проти культурної спадщини України. Також запровадження проєктів з міжнародними організаціями по збереженню та відновленню культурної спадщини. Зокрема, оцифрування зруйнованих і пошкоджених історичних пам'яток. До прикладу, в Україні запускають проєкт ARK III (Ковчег), що реалізується в рамках ініціативи «Підтримай українську культуру», і спрямований на збереження культурної спадщини за допомогою цифровізації. Відповідну декларацію у Львові підписали Національний заповідник «Києво-Печерська лавра» та Міністерство культури Чеської Республіки.

На 2024 рік філія ЮНЕСКО запланувала два проєкти для України: -

«Реагування на надзвичайні ситуації для всесвітньої спадщини та культурних цінностей: оцінка збитків та захист», який має профінансувати уряд Японії.

- «Посилення захисту історико-культурних цінностей Одеси у

зв'язку із пошкодженнями, що сталися 20 та 23 липня 2023 року» від одного з підрозділів ЮНЕСКО [39].

Однак варто також зауважити, що культура завжди була не на першому місці і поза політикою, а в умовах війни ресурси спрямовуються на підтримку армії, гуманітарну допомогу, економіку. Відсутність досвіду для того, щоб розробити детальний план управління та стратегії з відновлення зруйнованої спадщини. Продовження війни, росія не зупиняється на тому, що вже зруйнувала, знищення ще будуть і кількість зруйнованих пам'яток буде зростати. Через бойові дії, окупацію деяких територій із 2014 року та ракетні атаки країни-агресорки жодні заходи не гарантують збереження пам'яток.

71

«Росія нехтує всіма конвенціями, нормами, списками, хоч і ЮНЕСКО додала низку об'єктів культурної спадщини, яким загрожує знищення» [6]. Офіційний представник «Блакитного щита» в Україні і військовослужбовець ЗСУ Кирило Кобцев наголошує на доцільності підготовки та створення у збройних силах «служби або спеціалізованого персоналу», метою якого буде забезпечення поваги до культурних цінностей і співпраці з представниками цивільної влади, відповідальної за їхнє збереження [6]. Таким чином, доцільно було б створити цифрову платформу, куди завантажувалися б всі матеріали. Такі фахівці розуміли б як спакувати та евакуювати колекцію творів мистецтва, а також подальший догляд за нею. Ці люди могли б моніторити стан об'єктів в зоні бойових дій і безпосередньо в зоні виконання бойових завдань підрозділами ЗСУ. Документувати ті втрати і пошкодження, які були завдані культурній спадщині з перших днів і дотепер. Збирати докази про порушення агресором міжнародного гуманітарного права, правил ведення війни та положень Гаазької Конвенції для їх представлення у національних і міжнародних судових інстанціях і притягнення агресора до відповідальності за скоєні злочини.

Важливим є також залучення міжнародної спільноти до розвитку України. Ян Шапіро, громадський діяч, засновник U-Nation, організації, діяльність якої спрямована на відкриття інноваційних проєктів з розвитку та відновлення

економіки, нагололошує, що є багато іноземних компаній, що хочуть зайти на ринок України з багатьох причин – для одних це випробування нових технологій, для інших, можливість отримати фінансову підтримку від держави, де вони базуються, на реалізацію подібних проектів [39]. Така тактика залучить інвестиції та інноваційні технології. При передачі об'єктів бізнес структурам, приватним власникам для подальшої «комерціалізації», власник виконує реставраційні роботи, підтримує будівлю у належному стані, дбає про збереження її історичного образу. Водночас він отримує прибуток від експлуатації цієї будівлі з комерційною метою.

72

Держава не завжди в змозі простежити належним чином, чи власник дбає про об'єкт культурної спадщини. Проте ремонту та реставрації потребують не тільки пам'ятки, пошкоджені періодичними російськими обстрілами. Є архітектурні об'єкти, які руйнуються не через війну і потребують негайних інвестицій у відбудову, інакше їх можна втратити зовсім. З іншого боку, саме війна та брак коштів визначають «сповільненість» інвестування [39].

Ще один спосіб для ефективності збереження культурної спадщини – це цифровізація та створення реєстру викрадених культурних цінностей під час війни та відновлення прав власності України у випадку їх незаконного присвоєння, зокрема під час воєнних дій. Культурна дипломатія тут стане у пригоді, оскільки важлива допомога міжнародних партнерів України, які висловили пряму готовність надати необхідні кошти та консультативну підтримку у реставраційних роботах з боку спеціалістів країн ЄС. Це дасть змогу оптимізувати можливості для надання допомоги з чітким розумінням конкретних потреб з реставрації. На жаль через відсутність нормативно-правової бази, що унормовує процес цифровізації цей шлях потребує часу та, власне, застосування культурної дипломатії.

З метою ефективності відновлення культурної спадщини України в умовах війни, а також зміцнення міжнародного культурного співробітництва як

складової культурної дипломатії, доцільно реалізувати низку комплексних заходів на державному та місцевому рівнях. Перш за все, Міністерству культури та інформаційної політики України врегулювати питання щодо оцифрування зруйнованих пам'яток культури на законодавчому рівні. Розробити стратегію залучення фінансових ресурсів на ремонт, реставрацію та повне відновлення. Органам місцевого самоврядування робота з експертним середовищем та представниками громадськості, забезпечити прозорість, звітність, програм підтримки. Виробити стратегію залучення інвестицій, співпраця з громадою та організаціями. Керівництву Міноборони, Міністерству культури та інформаційної політики України: створити у збройних силах «службу або спеціалізований персонал», для забезпечення поваги до культурних цінностей і

73

співпраця з представниками цивільної влади, відповідальної за їхнє збереження. Міністерству культури та інформаційної політики України: залучити українські громадські організації до місії з оцінки пошкоджень після обстрілів, проведення тренінгів із представниками органів муніципальної влади, органів охорони культурної спадщини, ДСНС, Нацполіції та прокуратури.

IV Міжнародна конференція «Культурна спадщина як захист культурних кордонів», проведена у 2024 році, стала знаковим прикладом комплексного підходу до формування політики у сфері збереження культурної спадщини [7]. Цей проєкт має надзвичайно важливе значення, оскільки об'єднує державні, громадські, міжнародні та бізнесові інституції для вироблення спільного бачення майбутнього культурної політики України. Сам факт залучення до організації заходу Міністерства культури та інформаційної політики України свідчить про його державний рівень і стратегічне значення у контексті сучасних викликів, пов'язаних із війною та загрозами культурній ідентичності.

Організація конференції Всеукраїнською асоціацією органів охорони культурної спадщини (ВАОКС) за підтримки профільного міністерства підтвердила, що держава не лише визнає важливість теми захисту культурних цінностей, а й прагне формувати платформу для міжсекторального діалогу.

Участь у заході представників органів державної влади, народних депутатів, міжнародних організацій, освітніх установ, громадянського суспільства та бізнесу свідчить про прагнення об'єднати ресурси й досвід різних середовищ задля збереження культурного надбання. Така взаємодія є фундаментом для створення цілісної системи культурної безпеки, у межах якої спадщина розглядається не лише як історична пам'ять, а як елемент стійкості суспільства і чинник державної ідентичності.

Основна тема конференції – роль культурної спадщини як інструменту збереження ідентичності, стійкості та культурного суверенітету в умовах повномасштабної війни, тема є надзвичайно актуальною для сучасної України. Збереження культурних об'єктів, що опинилися під загрозою внаслідок воєнних дій, потребує не лише технічних і фінансових ресурсів, а й глибокого

74

суспільного усвідомлення цінності спадщини як символу національного буття. Саме такі події сприяють переосмисленню значення культурної спадщини у контексті державотворення та міжнародного іміджу країни.

Важливо підкреслити, що проведення дискусійних панелей і публічних діалогів у межах конференції мало практичне значення. Такі формати дозволяють визначати пріоритети державної політики у сфері збереження спадщини, обмінюватися досвідом, налагоджувати міжінституційну співпрацю та шукати нові підходи до відновлення пошкоджених культурних об'єктів. Без подібних обговорень неможливо ефективно формувати стратегії дій, оскільки саме дискусійні платформи забезпечують обмін ідеями, пропозиціями та узгодженням практичних кроків між представниками різних секторів. У цьому контексті конференція виконала роль своєрідного «інтелектуального майданчика», на якому було визначено ключові напрями подальшого розвитку державної політики у сфері культурної спадщини.

Особливу увагу під час заходу було приділено питанням захисту культурних об'єктів, які стали мішенню російських атак, а також важливості взаємодії з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО та ICOMOS.

Обговорення шляхів інтеграції цифрових рішень у сфері збереження спадщини, розробки правових інструментів і механізмів міжнародної підтримки виявилось ключовим для формування системного підходу до культурної політики України.

Отже, IV Міжнародна конференція «Культурна спадщина як захист культурних кордонів» стала не лише професійним майданчиком для обміну досвідом, а й важливим державним і суспільним проєктом, що засвідчив прагнення України утвердити культуру як основу своєї національної стійкості. Такі ініціативи є необхідними для вироблення цілісного бачення політики збереження спадщини, адже без системного діалогу, співпраці між усіма зацікавленими сторонами та безперервного обговорення напрямів розвитку неможливо забезпечити захист того, що становить ядро національної пам'яті.

Форум «Культурна спадщина в Україні: від збереження до повоєнного відновлення», який відбувся 5 серпня у Києві в межах програми ЄС «Креативна

75

Європа», став важливою подією для осмислення викликів, що постали перед сферою культури під час війни. Захід об'єднав представників державних інституцій, міжнародних організацій, культурних установ та експертного середовища, які обговорювали питання захисту культурних об'єктів, перспектив їхнього відновлення й розширення міжнародної співпраці у цих процесах.

Програма форуму охоплювала широкий спектр тем, пов'язаних із культурною політикою та відбудовою. Зокрема, увага приділялася можливостям участі українських інституцій у програмах Європейського Союзу, таких як «Креативна Європа» та ініціатива House of Europe, які підтримують проєкти у сфері культури, архітектури та креативних індустрій. Учасники наголошували на ролі культури як чинника розвитку громад і формування соціальної згуртованості, а також розглядали практичні питання відновлення музеїв, архівів, бібліотек і кіноспадщини, що зазнали руйнувань внаслідок війни. Важливим напрямом обговорення стали питання архітектурної реставрації, забезпечення безпеки культурних об'єктів і підвищення їхньої доступності для громадян.

Форум мав на меті не лише обмін досвідом, але й вироблення конкретних рекомендацій для подальшого розвитку національної політики у сфері культурної спадщини. Представлені кращі практики співпраці громадських організацій і державних структур продемонстрували, що системний підхід до охорони культурної спадщини можливий лише за умов постійного діалогу та взаємної підтримки між усіма зацікавленими сторонами.

Важливою складовою обговорення стала міжнародна підтримка, зокрема з боку ЮНЕСКО, яка активно допомагає Україні у моніторингу стану культурних об'єктів, наданні технічної допомоги, розробці цифрових платформ для фіксації пошкоджень та організації навчальних програм. Одним із ключових напрямів діяльності ЮНЕСКО є координація міжнародних зусиль щодо захисту культурної спадщини України, а також підтримка інформаційної політики й культурної дипломатії, спрямованих на підвищення глобальної обізнаності про руйнування, спричинені війною.

76

Розвиток української культури, закріплений у державних стратегічних документах, є невід'ємним елементом євроінтеграційного курсу країни. Ця стратегія спрямована на збереження культурної спадщини, підтримку сучасного мистецтва та креативних індустрій, а також на впровадження реформ, що підвищують конкурентоспроможність культурного сектору на європейському рівні. У поєднанні з фінансовими інструментами ЄС, зокрема програмою Ukraine Facility, стратегія створює умови для сталого розвитку та післявоєнного відновлення культурного середовища.

Особливе значення у процесі збереження культурної спадщини має активна участь громадян. Від волонтерів до професійних реставраторів і громадських організацій, усі вони відіграють ключову роль у збереженні культурних цінностей, підтримці національної ідентичності та історичної пам'яті. Активність громадськості сприяє не лише фізичному відновленню культурних об'єктів, але й формуванню суспільної відповідальності та розширенню міжнародної співпраці. Без залучення небайдужих людей процеси

збереження й відбудови культурної спадщини були б неможливими.

Вагому роль у цій сфері відіграє Національна спілка архітекторів України (НСАУ), яка бере участь у реалізації міжнародних грантових проєктів, зокрема в межах програми «Креативна Європа». Її діяльність спрямована на збереження архітектурної спадщини, інтеграцію європейських стандартів у практику українського містобудування, підвищення професійного рівня архітекторів та участь у проєктах, пов'язаних із реставрацією пошкоджених під час війни об'єктів. Завдяки таким ініціативам українські фахівці мають змогу отримувати доступ до технічної допомоги, міжнародного фінансування та професійних спільнот, що зміцнює позиції України в європейському архітектурному просторі.

Не менш важливою складовою є просторове планування, яке забезпечує системний підхід до післявоєнної відбудови. Раціональне планування територій дає змогу поєднати потреби сучасної інфраструктури із завданнями збереження культурної та історичної спадщини. Воно сприяє створенню збалансованого

77

міського середовища, що відповідає європейським стандартам безпеки, доступності та екологічності.

Таким чином, участь України у європейських програмах, таких як «Креативна Європа», має стратегічне значення. Вона відкриває нові можливості для інтеграції української культури у європейський контекст, сприяє збереженню культурних цінностей, зміцнює міжнародну співпрацю та забезпечує сталий розвиток культурного сектору. Міжнародні форуми, подібні до цього, є не лише простором для обговорення, але й інструментом практичної реалізації культурної політики, що поєднує державні ініціативи, професійну експертизу та громадську активність у спільній справі захисту культурної спадщини України.

Існує також поняття як дипломатія спадщини, про яку писала у своїй статті Паніна. За її словами це явище виникло внаслідок масштабного знищення культурної спадщини та розграбуванням музеїв і колекцій під час міжнародних конфліктів XX століття [25, 108]. Тім Вінтер згадував про два різні підходи до

дипломатії спадщини. «Перший полягає в тому, щоб розглядати її як сферу практики, те, що уряди роблять у рамках своєї стратегії «м'якої сили». Тут ми можемо провести паралель з тими інститутами культурної дипломатії, що виникли по всьому світу в останні десятиліття» [89]. Тобто інституції розглядають культурну дипломатію як елемент державної політики. Таким чином звертають увагу на стратегію, концепцію, інновації. Можна розглядати дипломатію спадщини таким чином, або як окрему галузь, або як підгалузь культурної дипломатії. Другий підхід полягає в тому, щоб розглядати дипломатію спадщини як концептуальну рамку, яка має чітке критичне значення [89].

Парович визначає дипломатію спадщини як одночасно «мостом і полем бою – засобом міжкультурного зв'язку та місцем символічної боротьби, здатним будувати довіру та престиж або стверджувати наративний суверенітет перед обличчям зовнішнього викривлення» [80].

78

На прикладі російсько-української війни зрозумілою стає символічна цінність спадщини. Росія використовує спадщину як інструмент пропаганди, переписування історії та наративів. «Дипломатія спадщини в 2022-2024 роках реалізується через низку ініціатив Українського Інституту. З перших днів повномасштабного вторгнення почалося інформування світової спільноти про вісім об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і його доповнення надбаннями зі Списку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО; найбільш відомий кейс – боротьба за український борщ [6]. Збереження відчутної культурної спадщини через міжнародне співробітництво сприяє зміцненню миру, стабільності та довіри у зонах конфліктів, і дипломатія спадщини виступає інструментом ефективної комунікації» [80].

Важливе донесення до міжнародної спільноти про злочини росії щодо культурної спадщини. Це ще один необхідний вплив, показувати що росія руйнує пам'ятки культури, вбиває культурних діячів та знищує культурні

інституції. На думку Паніної, «дипломатія спадщини сприяє виробленню культурної емпатії до держави в умовах війни та має спрямованість у майбутнє, адже створює підґрунтя для подальшої співпраці та післявоєнного відновлення» [25, ст. 111].

Виходячи з ідей, висловлених у статті Парович про спектральну дипломатію, можна зробити узагальнений висновок, що поняття дипломатії спадщини також може бути розглянуте у двох взаємопов'язаних вимірах – матеріальному та нематеріальному. Такий підхід дозволяє глибше осмислити, яким чином культурна спадщина функціонує як інструмент міжнародних комунікацій, впливу та символічного представлення держави.

Дипломатію спадщини можна умовно поділити на дипломатію матеріальної та нематеріальної спадщини, оскільки вони функціонують у різних площинах і спираються на різні інструменти впливу. Матеріальна спадщина реалізує свою дипломатичну роль через фізичні об'єкти та місця пам'яті – архітектурні пам'ятки, музеї, археологічні пам'ятки, культурні ландшафти, а також через участь у міжнародних програмах, таких як Список всесвітньої

79

спадщини ЮНЕСКО. Цей вимір пов'язаний із питаннями збереження, автентичності, технічної експертизи, а також із темами руйнування, реставрації та відбудови. У контексті війни дипломатія матеріальної спадщини набуває стратегічного значення: вона може проявлятися через міжнародні виставки, кампанії солідарності, реставраційні ініціативи, а також через документування знищення культурної спадщини як злочину проти культури.

Натомість дипломатія нематеріальної спадщини стосується усних традицій, ритуалів, колективної пам'яті, перформативного мистецтва та усної історії. Вона апелює до ідентичності, історичної справедливості, визнання корінних народів, наративів та солідарності. У випадку російсько-української війни саме нематеріальний вимір стає полем символічного протистояння, коли відбувається маніпуляція наративами, фальсифікація історії, спроби присвоєння культурної пам'яті. Це є прямою загрозою нематеріальній спадщині, а її захист –

інструментом культурної дипломатії. Водночас ці два виміри не є взаємовиключними. Навпаки, об'єкти матеріальної спадщини часто втілюють нематеріальні значення – історичні, духовні, емоційні, що посилює їх дипломатичний резонанс. Таким чином, дипломатія спадщини – це не лише питання охорони культурних ресурсів, а й стратегічний вибір, символічна мова та інструмент міжнародної комунікації, який по-різному проявляється в умовах війни та миру.

Суттєвим елементом нової моделі збереження культурної спадщини має стати інституційна взаємодія між державними органами, місцевим самоврядуванням, міжнародними партнерами та громадянським суспільством. Саме така співпраця була продемонстрована під час IV Міжнародної конференції «Культурна спадщина як захист культурних кордонів» (2024) та Форуму «Культурна спадщина в Україні: від збереження до повоєнного відновлення». Ці події засвідчили, що діалог між владою, експертами, освітнім середовищем і громадськими ініціативами є основою формування державної політики у сфері культурної безпеки. Подібні форуми сприяють не лише